

Evaluatie subsidieregeling zomer- maaibeheer in de Weerribben

Notitie in opdracht van het Nationaal Park De
Weerribben

Paul Terwan

onderzoek & advies

Evaluatie subsidieregeling zomer- maaibeheer in de Weerribben

Notitie in opdracht van het Nationaal Park De Weerribben

Paul Terwan

onderzoek & advies

Paul Terwan
m.m.v. Henk Everts (EGG Consult Everts & de Vries)

Utrecht, augustus 2007

Inhoud

1. Inleiding	1
2. De Weerribben en de zomermaairegeling	3
2.1 Karakteristiek van de Weerribben	3
2.2 Ontstaan en doelen van de zomermaairegeling	4
2.3 De regeling in feiten en cijfers	5
2.4 De evaluatie van 2004	5
3. Evaluatie per doelstelling	7
3.1 Versterking sociaal-economische positie rietteelt	7
3.2 Tegengaan verruiging en bosvorming	9
3.3 Bijdrage aan natuurkwaliteit	11
4. Toekomst van de regeling	21
5. Conclusies en aanbevelingen	28
Bronnen	32
Bijlagen	
1. Eerste opzet schraallandtypen van de ribben in de Weerribben	33
2. Vergelijking vegetatieopnamen van 1998 en 2007	34

1 Inleiding

Achtergrond

In het beheer van Nationaal Park De Weerribben speelt de rietteelt een belangrijke rol. Traditioneel produceerde de rietteelt bladriet, dat in nazomer en najaar werd geoogst, en dekriet, dat in de winter werd geoogst. Dit zorgde voor diversiteit in beheer en enige spreiding in de arbeid van de beheerders. In de jaren '80 verslechterde de markt voor bladriet aanzienlijk en was het maaien van bladriet, dat vooral op de drogere 'ribben' werd geoogst, nauwelijks meer rendabel. In het kader van het Nationaal Park is vervolgens in 1987 een 'Regeling zomermaai-beheer' geïntroduceerd, waarbij riettelers betaald krijgen voor het in de zomer (dat wil zeggen: tussen 15 juni en 15 september) maaien van ribben. De regeling heeft als doel: verbeteren van de arbeidsfilm en de economische positie van de riettelers en tegelijkertijd tegengaan van verruiging en verbossing van de ribben en versterken van de natuurwaarden van het Nationaal Park. Zomermaaien leidt in beginsel tot een ontwikkeling naar soortenrijk hooiland, dat een belangrijke toegevoegde waarde kan hebben voor flora en fauna (vogels, maar met name ook kleine zoogdieren en insecten).

Staatsbosbeheer, verantwoordelijk voor het beheer van een groot deel van de Weerribben, heeft de regeling onofficieel geëvalueerd in 2004, onder meer op basis van een vegetatiekartering van de ribben uit 1998. Op basis van die evaluatie is de uitvoering van de zomermaairegeling op onderdelen gewijzigd. Die evaluatie constateert dat er op ecologisch vlak verbeteringen mogelijk zijn. Deze hebben vooral te maken met de maaitijdstippen en maaifrequentie, met de wijze waarop met het maaisel wordt omgegaan (afvoeren, laten liggen, ter plekke verbranden) en met de continuïteit en situering van het beheer. Ook uit het oogpunt van de gebruikers zijn er wellicht verbeteringen mogelijk. Daarom heeft het Nationaal Park opdracht gegeven om de regeling breed te evalueren. Dit rapport doet daarvan verslag.

Vraagstelling

De evaluatie kent drie kernthema's met elk enkele onderzoeksvragen:

1. Ecologisch:
 - wat is tot dusverre de natuurwinst van het zomermaaien?
 - welke ecologische verbeteringen zijn mogelijk?
 - zijn deze verbeteringen praktisch haalbaar (bestaat er draagvlak, welke belemmeringen zijn er)?
2. Bedrijfsmatig:
 - in hoeverre draagt de regeling bij aan de arbeidstechnische en bedrijfseconomische doelen waarvoor hij (mede) was bedoeld? Welke verbeteringen zijn mogelijk?
 - wat zijn de redenen om het zomermaaien uit te voeren als het nu wordt uitgevoerd?

- zijn de ecologische verbeteringen die voortvloeien uit onderzoeksvraag 1 inpasbaar? Zo niet, hoe kan de inpasbaarheid van de verbeteringen worden vergroot?
3. Regelingstechnisch / bestuurlijk:
- vereist doorvoering van ecologische verbeteringen wijziging van de regeling?
 - kunnen verbetering van de ecologische resultaten en vergroting van de bedrijfsmatige duurzaamheid samengaan?

Conform de opdracht ligt het accent op de ecologische onderdelen. Daartoe zijn in het offerteverzoek 13 ecologische deelvragen geformuleerd die betrekking hebben op de concrete uitvoering van het zomermaai-beheer. Deze deelvragen zijn gericht op de mogelijkheden tot verhoging van de natuureffecten van het zomermaai-beheer (voor verschillende soortgroepen) door de wijze van maaien en afvoeren, c.q. branden, door (aanvullende) beweiding, door bemesting etc. Deze vragen zullen worden meegenomen onder hoofdvraag 1.

Werkwijze

De aanpak van de evaluatie heeft bestaan uit drie hoofdelementen:

- a. Literatuurstudie, met name over de economische positie van de rietteelt, eerdere vegetatiekarteringen, het Beheers- en Inrichtingsplan de SBB-evaluatie van 2004.
- b. Beoordeling van de botanische samenstelling van de ribben door:
 - een veldbezoek in mei 2007 (geen inventarisatie, maar een oriëntatie);
 - vergelijking van ribbe-karteringen uit 1998 met nieuwe vegetatieopnamen op dezelfde plekken in 2007.
- c. Interviews met een aantal direct betrokkenen (zie dankwoord).

Henk Everts van EGG Consult Everts & de Vries, dat de vegetatie in de Weerribben goed kent, is ingeschakeld bij het veldbezoek in mei 2007 en voor de vergelijking van de opnamen uit 1998 en 2007.

Dankwoord

Ten behoeve van de evaluatie zijn gesprekken gevoerd met de volgende personen:

- Hans Schiphorst, secretaris van de Werkgroep Beheer;
- Aaldert Muis, Jaap Ruiten, de gebroeders Dolstra, Wicher van Beek en Gerard Schoemaker, riettelers in de Weerribben;
- Jan Spijkerman, Jeroen Bredenbeek en Bert Oosterhof, Staatsbosbeheer;
- Nicolien van der Fluit, bureau Natuur+Water.

Daarnaast is dank verschuldigd aan:

- Rob van Leeuwen, voormalig medewerker van Staatsbosbeheer, die met Jeroen Bredenbeek een deel van de meetvakken van 1998 weer heeft opgespoord en geïnventariseerd;
- de Werkgroep Beheer van het Nationaal Park, die het concept-rapport van nuttig commentaar heeft voorzien. Hiervan maken - naast veel van de reeds genoemde personen - deel uit: mw. M.J. Vosjan (overlegorgaan Nationaal Park), Lammert Kragt (SBB) en de heer De Leeuw.

2 De Weerribben en de zomermaairegeling

2.1 Karakteristiek van de Weerribben

De Weerribben zijn een ca 3.500 ha groot natuurgebied in Noordwest-Overijssel, grofweg tussen Steenwijk en de Noordoostpolder - zie de kaart op de volgende bladzijde. Het gebied is de afgelopen eeuwen ontstaan door het afgraven van veen voor de turfwinning. Hierdoor ontstond een karakteristiek landschapspatroon: in maximaal 30 m brede kavels (trekgaten of weren) werd het veen weggegraven. Het werd vervolgens op enkele meters brede legakkers of ribben (uitgespaard bij de vervening) te drogen gelegd.

De trekgaten liepen tijdens de vervening vol met water, waarna een verlandingsproces op gang kwam. Eerste stadium daarvan is rietgroei, daarna volgen ruigte en moerasbos. Rond 1920 schakelde de plaatselijke bevolking geleidelijk over van turfwinning op rietteelt. Het riet bleek van goede kwaliteit en de teelt werd een belangrijke bron van inkomsten. Decennia lang werd er zowel 's winters als zomers gemaaid. Het in de winter gemaaide (dek)riet werd gebruikt als dakbedekking, het in de herfst gemaaide (blad)riet vooral voor afdekking van bollenvelden en incidenteel in veestallen.

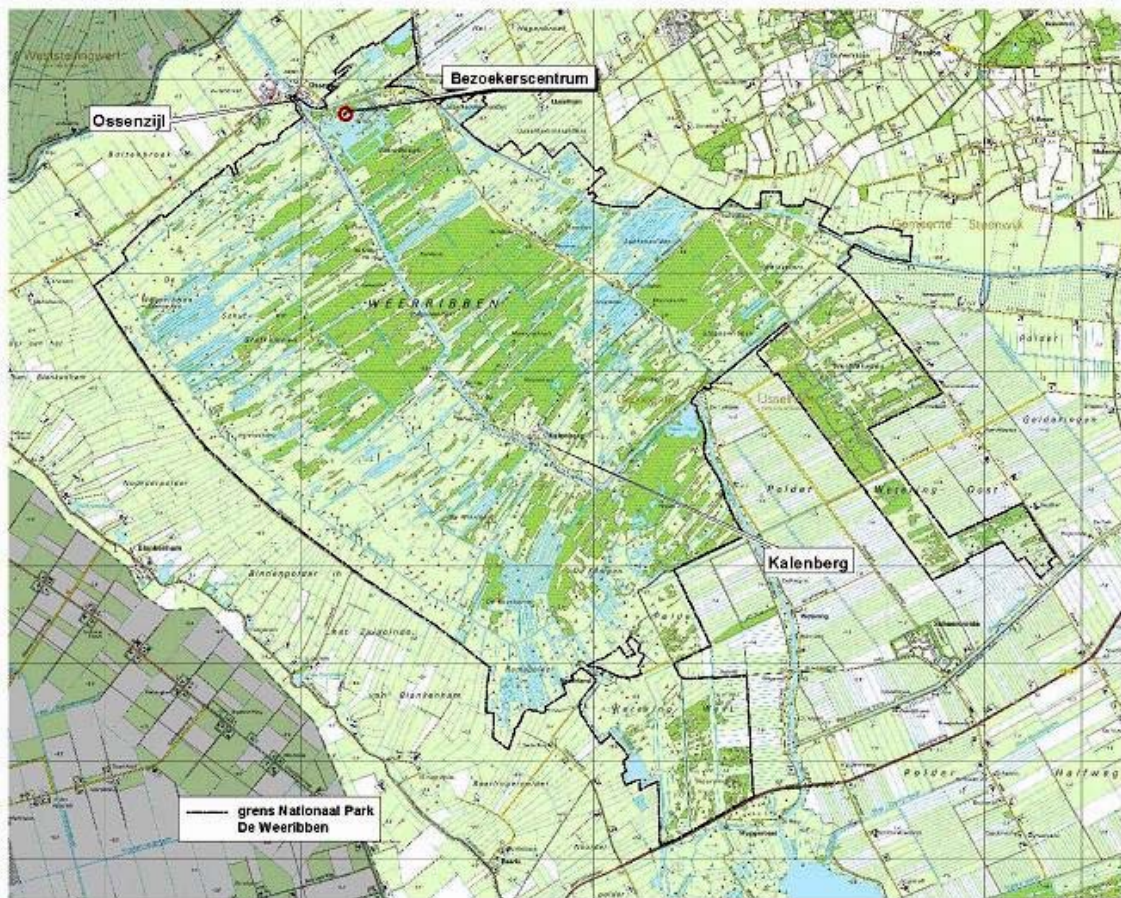
Door de aanleg van de Noordoostpolder verdroogde het gebied allengs door wegzijging van grondwater naar de lager gelegen polder. De verdroging versnelde het verlandingsproces en maakte de rietteelt minder rendabel. Het werd steeds moeilijker het gebied nat en open te houden. Een deel van de rietlanden wordt bevoeid om het water kunstmatig hoog te houden. Er wordt actief open water gegraven en er worden bosjes opgeruimd. Met het minder rendabel worden van de rietteelt zochten veel telers ander werk, of een baan erbij. Momenteel maakt rietland (voor de rietteelt) ongeveer eenderde uit van de oppervlakte. Er zijn ruim 100 riettelers actief, waarvan slechts een klein deel (8 à 10) als hoofdberoeper.

Ondanks de verdroging herbergt het gebied bijzondere natuur- en landschapswaarden in een afwisseling van open water, rietland, hooiland, ruigte en moerasbos. Vanwege die waarden is het in de jaren '80 aangewezen als Nationaal Park in oprichting - de definitieve aanwijzing volgde in 1992. Daarnaast is het gebied aangewezen als Wetland en vallen grote delen onder de Vogel- en Habitatrichtlijn van de EU. Begin 2007 is het Nationaal Park (op proef) samengevoegd met het zuidelijk gelegen natuurgebied De Wieden tot het Nationaal Park Weerribben-Wieden i.o. Begin 2009 moet blijken of deze samenvoeging een definitieve status krijgt.

2.2 Ontstaan en doelen van de zomermaairegeling

Achtergrond van de regeling

Tot begin jaren '80 werd bladriet vooral gebruikt in de bollenteelt om de velden af te dekken om verstuiwing te voorkomen. Toen daarna het gebruik afnam, is eerst geëxperimenteerd met mechanisatie van het bladrietdekken door hiervoor een machine

Begrenzing van Nationaal Park De Weerribben

te ontwikkelen. Toen bladriet zich lastig mechanisch bleek te laten verwerken, is gezocht naar alternatieve gebruiksmogelijkheden. Daartoe is onder meer verbranding voor energiewinning onderzocht. Toen ook dit spoor weinig soelaas leek te bieden, is een alternatieve gebruiksvorm voor de bladrietteelt gevonden: beheer als hooiland tegen een beheersvergoeding. Hiervoor is in 1987 een financiële regeling in het leven geroepen (*Plan zomermaaien in verpacht en particulier rietland*). Omdat er ook voor het hooi nauwelijks afzet is (de veebedrijven in de omgeving hebben geen ruwvoertekorten) en het transport uit het gebied bewerkelijk is, wordt het maaisel dikwijls ter plekke op oppers gezet en verbrand.

Het budget voor de regeling komt uit de begroting van het nationaal park. De regeling wordt in opdracht van het Nationaal Park uitgevoerd door Staatsbosbeheer.

Doelen van de regeling

Conform het Plan zomermaaien had de regeling in eerste instantie twee doelen:

1. het tegengaan van ongewenste verruiging (bosvorming) op de ribben;
2. het verbreden van de arbeidsfilm van de rietelers (net als bladriet dat deed) en het versterken van de sociaal-economische positie van de rietteeltsector.

Bij de herziening van het Beheers- en inrichtingsplan voor de Weerribben in 1999 is daaraan een derde doelstelling toegevoegd:

3. het vergroten van de natuurwaarden op de ribben.

2.3 De regeling in feiten en cijfers

Regelingsvoorwaarden

Conform de verstrekte Werkovereenkomsten (WOK) gelden voor het zomermaai-beheer de volgende voorwaarden (bijlage bij WOK 2006):

- het maaien dient te worden uitgevoerd met een éénassige trekker of met een twee-assige trekker met een maximaal gewicht van 800 kg;
- maaihoogte 5 à 10 cm vanaf maaiveld. Ook de waterkant dient te worden gemaaid, tenzij dit anders op kaart staat aangegeven;
- maaien vanaf 15 juni tot en met 15 september;
- het maaisel binnen 14 dagen aan oppers zetten, tot uiterlijk 1 oktober;
- maaisel voor 1 november ruimen of branden;
- als het maaisel wordt verbrand, gebeurt dit op de ribben op vaste brandplaatsen (dezelfde als de voorgaande jaren zijn gebruikt) die 50 meter uit elkaar liggen en 20 meter van openbaar vaarwater of de openbare weg. Het branden gebeurt conform een schriftelijke ontheffing van de gemeente Steenwijkerland. De gebruiker is zelf verantwoordelijk voor het melden van het branden aan de gemeente;
- als ook ander maaisel op de ribbe wordt verbrand, gebeurt dit eveneens op dezelfde plek als het jaar daarvoor;
- ten behoeve van de grote vuurvliinder worden plekken met waterzuring (waarop de vliinder zijn eieren afzet) gespaard bij het maaien.

Vergoedingen

In 2006 bedroeg de jaarlijkse vergoeding voor vaarland €1.490,- per ha en die voor rijland €1.191,- per ha. In totaal werd in 2006 €96.094,- betaald, waarvan €70.978,- op vaarland en €25.116,- op rijland. De totale kosten van de regeling (incl. uitvoeringskosten etc.) bedroegen in 2005 €118.797,- (jaarverslag Nationaal Park). De vergoeding is tot stand gekomen door tijdstudies en kapitalisering daarvan op basis van CAO-tarieven. Daardoor is het bedrag aanmerkelijk gunstiger dan het volgens de SBB-normkostensystematiek zou zijn. De vergoeding wordt sinds 2000 (introductie Programma Beheer) jaarlijks geïndexeerd op basis van de CBS-loonindexcijfers. Daarbij afgesproken dat de personeelsgerelateerde vergoedingscomponenten voor 80% worden geïndexeerd.

Deelname

In 2006 namen aan de regeling 44 grondgebruikers deel met een totale (uitbetaalde) oppervlakte van 69,7 ha (gem. 1,58 ha per gebruiker). Hiervan is 47,6 ha vaarland en 21,1 ha rijland. De deelname is 'gequoteerd': het vaste budget is bepalend voor de deelname.

2.4 De evaluatie van 2004

In 2004 heeft Staatsbosbeheer zelf een (niet officieel vastgestelde) ecologische evaluatie uitgevoerd van de zomermaai-regeling, mede op basis van een steekproefsgewijze inventarisatie van ribben in 1987 (20 meetvakken van 4 m²). Aan de hand van de bevindingen van destijds is de uitvoeringstechniek van de regeling op onderdelen

aangepast. Het karakter van het zomermaai-beheer is toen echter niet wezenlijk gewijzigd.

Handicap bij deze evaluatie was dat de nulsituatie in 1987 niet goed was vastgelegd en dat deze van ribbe tot ribbe aanmerkelijk kan verschillen. Daardoor konden de effecten niet goed worden gemeten. De vegetatiekartering van 1998 laat de volgende uitkomsten zien (Van Leeuwen e.a. 2004; samengevat in het Beheers- en inrichtingsplan van 1999):

- a. vegetatie: deze laat nog geen duidelijke ontwikkeling zien in de richting van de hier mogelijke vegetatietypen (op veengrond blauwgraslandvegetaties en zeggenvegetaties, op klei-op-veen glanshaverhooilanden). Er zijn daarentegen indicaties voor verstoring, met name door mineralisatie, waarschijnlijk door het verbranden van het maaisel op de ribben. Daarom gelden vanaf 1999 vaste brandplaatsen. Niet iedereen lijkt zich hier echter aan te houden, waardoor er toch nog op wisselende plekken wordt gebrand;
- b. landschappelijke structuur: de gemaaide ribben hebben een aanmerkelijk lagere vegetatie dan de rietvelden, waardoor ze bijdragen aan de landschappelijke variatie. Daarnaast liggen ze in het wat opener westelijk deel van de Weerribben, waar ze bijdragen aan het behoud van het open landschap aldaar;
- c. fauna: de grotere landschappelijke variatie door het zomermaaien kan positief zijn voor insecten en daarmee voor vogels. Aangezien het gebied een bijzondere verantwoordelijkheid heeft voor de grote vuurvlieder en de waardplant van deze vlinder (grote waterzuring) soms te vroeg wordt gemaaid, is in de werkovereenkomst opgenomen dat de waterzuring bij het maaien moet worden gespaard (als er vroeg in de zomer wordt gemaaid).

3 Evaluatie per doelstelling

In dit hoofdstuk evalueren we de zomermaairegeling per doelstelling. Achtereenvolgens staan we stil bij:

- de betekenis voor de sociaal-economische positie van de rietcultuur;
- de landschappelijke betekenis (tegengaan verruiging en bosvorming);
- de ecologische betekenis.

Eerst geven we per onderdeel een korte schets van de stand van zaken, daarna schetsen we de betekenis van de regeling.

3.1 Versterking sociaal-economische positie rietteelt

Economische positie van de rietteelt

De economische positie van de rietteelt staat al lang onder druk. De gemiddelde productiviteit van het rietland is laag, zeker sinds de geleidelijke verdroging van de afgelopen decennia, de markt voor bladriet is weggevallen en de markt voor dekriet is wisselvallig. De kosten zijn hoog, niet zozeer qua mechanisatie en investeringen, maar vooral qua arbeidsinzet. Om hun inkomen aan te vullen, zochten de riettelers aanvankelijk seizoensarbeid bij boeren in de omgeving, maar de behoefte daaraan werd langzaam minder. Nu heeft naar schatting 90% van de riettelers inkomsten van buiten de rietteelt, grotendeels niet-agrarisch.

Systematische berekeningen van de inkomenspositie van de rietteelt in de Weerribben zijn (voor zover bekend) voor het eerst gemaakt door de Landbouwuniversiteit, halverwege de jaren '80 (Augustijn e.a. 1985, ook samengevat in de Rietvisie van 1987). De onderzoekers komen tot de volgende getallen:

- a. de opbrengsten per ha (dekriet + bladriet) bedragen €773,- per ha, de kosten € 1.180,-. Het ha-tekort is €407,-. Bij de opbrengsten zijn geen beheervergoedingen meegerekend;
- b. het arbeidsinkomen per uur bedraagt €5,72, het arbeidsinkomen per ha €555,-. Omgerekend naar prijzen van 2005 (inflatiecorrectie met 45%; CBS-Statline) zijn de ha-opbrengsten €1.120,-, de kosten €1.711,- en het tekort €590,- per ha. Het arbeidsinkomen wordt dan €8,29 per uur en €805,- per ha.

Recent heeft Bureau Natuur + Water een toekomstvisie opgesteld voor de rietteelt in Nederland (Van der Fluit 2006). Dit rapport bevat actuele bedrijfseconomische berekeningen voor de rietteelt, uitgesplitst naar 'natuurrietland' (in eigendom bij een natuurbeschermingsorganisatie) en particulier rietland. Het komt (gemiddeld voor alle rietteeltgebieden in Nederland, dus inclusief De Wieden en de Nieuwkoopse Plassen) tot de volgende cijfers:

- a. de opbrengsten per ha bedragen gemiddeld €1.193,- op 'natuurrietland' en €1.840,- per ha op particulier rietland. In het eerste bedrag is een SN-subsidie van €160,- per ha meegerekend. De kosten bedragen gemiddeld €640,- per ha. Hier lopen natuurrietland en particulier rietland niet sterk uiteen. Het uiteindelijke hectaresaldo bedraagt voor natuurrietland €560,- per ha en voor particulier rietland ca €1.100,- per ha. Brengen we de beheersubsidie in mindering, dan bedraagt het ha-saldo op natuurrietland €400,- per ha;

b. het bruto uurloon bedraagt op natuurrietland €8,- en op particulier land €16,-.

Zonder beheersubsidie is het uurloon op natuurrietland nog wat lager.

De cijfers lijken niet op vergelijkbare wijze tot stand te zijn gekomen: zo berekende de Landbouwwuniversiteit een hectaretekort en bN+W een positief ha-saldo. Kijken we naar het arbeidsinkomen per uur (een redelijk eenduidig te berekenen kengetal), dan is dit in de afgelopen twintig jaar met beheersubsidie gelijk gebleven en met aftrek van de beheersubsidie iets gedaald.

De cijfers van bureau bN+W zijn een gemiddelde over vier rietteeltgebieden: de Rottige Meenthe in Friesland, de Weerribben en de Wieden in Overijssel en Nieuwkoop in Zuid-Holland. Hierbij is gerekend met een gemiddelde opbrengst van 450 bossen riet per ha en een gemiddelde verkoopprijs van €2,30 per bos. Op verzoek heeft bN+W ook de cijfers voor de Weerribben afzonderlijk toegeleverd. Hieruit blijkt dat de economische positie van de rietteelt in de Weerribben nog ongunstiger is dan het gemiddelde beeld:

- als we twee bedrijven met een onbetrouwbare opgave buiten beschouwing laten, is de gemiddelde oogst 425 bossen per ha tegen bijvoorbeeld gemiddeld 570 bossen per ha in de Wieden;
- bovendien zijn de bossen in de Weerribben 46 cm in omtrek en die in de andere rietgebieden 55 cm, hetgeen de verkoopprijs drukt: €2,05 per bos in de Weerribben tegen €2,30 elders.

Kijken we naar de vier bedrijven die in het onderzoek van bN+W vanuit de Weerribben meededen, dan hebben deze een gemiddeld inkomen van €412,- per ha per ha (€250,- excl. beheersubsidie) en €6,71 per uur. Dat is dus 15 à 25% onder het landelijk gemiddelde. Het is duidelijk dat de economische positie van de rietteelt heikel is. Aan rietteelt 'sec' is op dit moment bijna geen volwaardige boterham te verdienen. Dit blijkt ook uit het feit dat er bijna elk jaar wel enkele riettelers stoppen en hun land bij Staatsbosbeheer 'inleveren'.

Rietteelt in de Weerribben: hoge arbeidsinzet, lage opbrengsten

Betekenis van de zomermaairegeling

Onder de geïnterviewden bestaat unanimititeit over de positieve bijdrage van de regeling aan de sociaal-economische positie van de rietteelt. De regeling levert de volgende voordelen op:

1. Het zomermaaien speelt zich af in een periode dat de riettelers het relatief rustig hebben en de beschikbare arbeid dus goed kunnen verzilveren. Het is een goede vervanging voor de teelt van bladriet, zij het met een inkomen van de overheid in plaats van uit de markt. Bij introductie van de regeling in 1987 was winterriet nog lucratiever dan nu, dus het economisch belang van zomermaaien is verhoudingsgewijs alleen maar toegenomen.
2. Belangrijk voordeel is de betere arbeidsspreiding, al is die sterk weersafhankelijk. Arbeidstechnisch is ook van belang dat het werk vrij goed te mechaniseren is: op bredere ribben kan met een lichte trekker worden gemaaid en met een kleine acrobaat worden gehooïd. Om voldoende breedte te krijgen voor gemechaniseerd werk, zijn in het verleden wel eens ribben samengevoegd. Daarvoor wordt nu - uit een oogpunt van behoud van ontginningsstructuur - meestal geen toestemming meer verkregen.
3. De regeling draagt bij aan het rendement van investeringen in materieel:
 - het werk kan voor een deel gebeuren met materieel dat toch al voorhanden is;
 - sommigen doen samen met apparatuur, want die is niet de hele zomer nodig;
4. Het zomermaaien is ook in het belang van de rietteelt:
 - schone ribben zijn ook van belang voor het winterwerk in de kraggen: je kunt er meteen je riet op leggen. Je hebt de ribben nodig om de kraggen te kunnen beheren (transport);
 - schone ribben leveren in de kraggen minder onkruiddruk op.
5. Zonder regeling was de economische positie van de rietteelt nog veel verder verslechterd. In die zin draagt de regeling bij aan het behoud van de rietteelt in zijn algemeenheid en daarmee aan de instandhouding van de Weerribben in bredere zin.

Toch leeft er ook commentaar op het gefixeerde budget en op de vergoedingshoogte:

1. Het 'gequoteerde' regelingsbudget wordt als onhandig ervaren: hierdoor zit de regeling 'op slot' en kunnen er geen nieuwe ribben of deelnemers bij.
2. De vergoeding had eigenlijk al vanaf 1987 moeten worden geïndexeerd.
3. De vergoeding is niet toereikend:
 - voor vaarland. Het verschil in vergoeding tussen rijland en vaarland is onvoldoende. Als je al varend materieel hebt, kan 't misschien wel, maar niet als je moet investeren in varend materieel;
 - voor kleine verspreid liggende stukjes waar het materieel niet kan blijven staan en de transportkosten dus veel hoger zijn;
 - voor smalle ribben die met de hand (motormaaier) moeten worden beheerd.

3.2 Tegengaan verruiging en bosvorming

Landschap van de Weerribben

Het landschap van de Weerribben wordt gekenmerkt door een afwisseling van open water, rietland, hooiland, ruigte en (moeras)bos. Zoals beschreven in § 2.1, is het landschap van de Weerribben allengs 'verdicht' door verdroging en verruiging - het

blijkt lastig om in grote delen van het gebied de voortgaande verlanding tot staan te brengen of terug te draaien. Er zijn en worden allerlei maatregelen genomen om het gebied het karakter te laten houden: de rietelers bevoeien een deel van hun rietlanden (doorgaans met de trekkerpomp) en het Nationaal Park heeft veel geld gestoken in het herstel van molens, het openmaken van sloten, het tegengaan van verruiging (o.a. met de zomermaairegeling) en het rooien van bosjes.

Betekenis van de zomermaairegeling

Het zomermaaien brengt ontegenzeggelijk meer landschappelijke afwisseling in het gebied teweeg. In plaats van één 'deken' van vegetatie met dezelfde hoogte heb je nu 'paden' (zichtlijnen) tussen de kraggen - zie ook de bijgaande luchtfoto. Dat is niet alleen landschappelijk aantrekkelijk, maar ook gunstig voor reeën, roofvogels, reptielen, libellen en vlinders. De landschappelijke betekenis van de regeling is onder de betrokken partijen onomstreden.

In het verleden werden ter wille van het zomermaaien wel ribben samengevoegd om mechanisch beheer mogelijk te maken. Dit ging soms ten koste van de historische landschapsstructuur.

Ook is er een relatie tussen de landschappelijke en ecologische doelen van het zomermaaien: voor een optimale landschappelijke variatie (afwisseling tussen lage en hoge vegetatie, c.q. ribben en kraggen) is het belangrijk om de productievare ribben met een hoger opgaande begroeiing eerder te maaien dan de laagproductieve ribben met een schrale en dus lagere vegetatie. We komen hierop in § 3.3 nog terug.

Het zomermaaien draagt bij aan de landschappelijke variatie en het creëren van 'zichtlijnen' in het landschap. Vanuit de lucht zijn de gemaaide ribben goed te zien (bron: Aerodata International Surveys, Prinsenbeek)

3.3 Versterking natuurkwaliteit

Natuur in de Weerribben

Het gebied is rijk aan bijzondere planten- en diersoorten, die in meerderheid zijn gebonden aan de waterrijke karakter: het gebied is onder de EU-Habitatrichtlijn gebracht vanwege de internationale betekenis van zijn open wateren, vochtige heiden en graslanden, trilvenen en veenbossen. En vanwege een aantal bijzondere soorten die daarin leven, zoals de grote vuurvlinder, de witsnuitlibel, de groenknolorchis en moerasvogels als roerdomp, purperreiger, porseleinhoen, snor en grote karekiet.

De vegetatie van de *ribben* kan op basis van hun huidige voorkomen (op basis van de uitgebreide kartering van 1997-1998) in de volgende zes typen worden ingedeeld:

1. Goed ontwikkeld blauwgrasland met soorten als Spaanse ruiter, blonde zegge, blauwe knoop, ronde zonedauw, draadzegge en ronde zegge.
2. Matig ontwikkeld blauwgrasland met soorten als blauwe zegge, pijpenstrootje, tormentil, biezenknoppen, veelbloemige veldbies en moerasviooltje.
3. Soortenrijk bloemrijk grasland met brede orchis, waterkruiskruid, stijve zegge, kleine valeriaan, dotterbloem, moeraszegge, melkeppe en veenmossen.
4. Bloemrijk grasland met soorten als echte koekoeksbloem, gewone veldbies, moerasrolklaver, zwarte zegge, gewone brunel, egelboterbloem en biezenknoppen.
5. Matig bloemrijk grasland met soorten als witbol, reukgras, kale jonker, pitrus, ruwe smele en lidrus.
6. Kruidenarm grasland en ruigtekruiden witbol, andere grassen en ruigtekruiden.

Het is onbekend in welke oppervlakteverhouding deze typen voorkomen.

Natuurdoelen van zomermaaien

De natuurdoelen van het zomermaaien zijn niet scherp gedefinieerd. De algemene doelstelling in het Beheers- en inrichtingsplan van 1999 luidt: "In stand houden en/of ontwikkelen van de voor het Nationaal Park kenmerkende milieuomstandigheden, levensgemeenschappen en landschappelijke verschijningsvormen". Nevendoelen daarbij zijn:

- het in stand houden van het rietlandareaal in de Weerribben door rietmaaien (uit natuurwetenschappelijke, landschappelijke, cultuurhistorische en sociaal-economische overwegingen);
- inschakelen van de streekbewoners bij het beheer van het gebied.

Relevante subdoelen zijn:

- in stand houden en verbeteren van de verscheidenheid in de voor laagveenmoerassen kenmerkende vegetatietypen en diersoorten;
- bewaren en veiligstellen van het huidige (cultuur)landschap; voortzetten van de huidige beheerspraktijk van zomer- en wintermaaibeheer, graven van sloten en trekpaten en verwijderen van bos op ongewenste plaatsen.

Uit de SBB-evaluatie van 2004 kunnen we opmaken dat het natuurdoel van het zomermaaien is dat er blauwgrasland-achtige vegetaties (type 1 en 2) ontstaan of behouden blijven. Deze kunnen worden gezien als (ecologisch gezien) meest bijzondere stadium van verschrallingsbeheer op de ribben bij omschakeling van rietbeheer naar graslandbeheer. Er kunnen bij zomermaaibeheer in de successie naar schraalland -

afhankelijk van uitgangssituatie, zaadvoorraad, waterhuishouding en gevoerd beheer - verschillende vegetaties ontstaan met uiteenlopende botanische waarde.

In het ontwerp-beheersplan voor het Natura 2000-gebied Wieden en Weerribben (nog niet gepubliceerd) wordt aan de ribben een grote betekenis toegekend voor het behoud van blauwgraslandvegetaties (die overigens niet behoren tot de habitats waarmee het gebied zich kwalificeert voor de Habitatrichtlijn). Hier is voor blauwgraslanden als doel geformuleerd: behoud van de oppervlakte en verbetering van de kwaliteit. Het beheerplan stelt - naast een doelmatig beheer - ook een betere water- en luchtkwaliteit (stikstofdepositie) als randvoorwaarden voor het realiseren van deze doelstelling.

Uit de vegetatiekartering van Everts & De Vries uit 1997/98 blijkt dat er in de Weerribben toen 0,1 ha kwalitatief goed ontwikkeld blauwgrasland aanwezig was (type 1 uit de bovengenoemde classificatie) en 7,7 ha van de rompgemeenschap van blauwe zegge en blauwe knoop (type 2) (Tolman & Jongman 1999). Waarschijnlijk geven deze cijfers een onderschatting, omdat vooral brede ribben zijn gekarteerd. Ze geven wel een indicatie van de zeldzaamheid van het biotoop in de Weerribben.

Spaanse ruiter, hier met zilveren maan, is een indicator voor ribben met goed ontwikkeld blauwgraslandkarakter

Betekenis van de zomermaairegeling

Aangezien dit onderdeel van de evaluatie het meest gevoelig ligt, staan we bij de ecologische betekenis van de zomermaairegeling uitgebreider stil. Als input voor de ecologische beoordeling gebruiken we:

- het beeld van het veldbezoek in mei 2007;
- de vergelijking van de vegetatieopnamen uit 1998 met die van 2007;
- de meningen van direct betrokkenen zoals die in de interviews naar voren kwamen;

- de ecologische expertise van de betrokken bureaus, met name EGG Consult Everts & de Vries.

Methodologische kwesties

Allereerst staan we stil bij een aantal methodologische kwesties voordat we iets zeggen over de (verandering in) kwaliteit van de ribben door toedoen van de zomermaairegeling:

- zoals eerder geconstateerd: de doelen van het zomermaai-beheer, c.q. voor de ribben, zijn niet scherp geformuleerd. We kunnen ze dus alleen maar 'afrekenen' op een impliciet streefbeeld met blauwgrasland als referentie;
- zoals ook de SBB-evaluatie van 2004 signaleert, zijn de ribben altijd al heel verschillend van botanische samenstelling geweest, ook bij eenzelfde beheer. Dit heeft waarschijnlijk te maken met de structuur en samenstelling van het materiaal waaruit ze destijds, bij de vervening, zijn ontstaan (bijv. zeeklei-invloed in het westelijk deel van de Weerribben). En wellicht ook met lokale verschillen in waterkwaliteit en/of dispositie (meer of minder op de zon gelegen). Het is dus niet realistisch om te verwachten dat alle ribben zich botanisch in dezelfde richting (namelijk naar blauwgrasland toe) kunnen ontwikkelen;
- daarnaast is de vraag wat de referentie is: met welke situatie moeten we de resultaten van het zomermaaien vergelijken? Met die van de bladrieteteelt, van hooilandbeheer of van achterwege blijven van beheer? Met andere woorden: wat zou er gebeuren als de regeling werd opgeheven?
- de uitgangssituatie is in 1987, bij de start van de regeling, niet vastgelegd. Dat was ook voor de evaluatie van 2004 al een probleem, omdat de opnamen van 1998 nergens mee konden worden vergeleken en er dus niets kon worden gezegd over de botanische ontwikkeling van de ribben. De bedoeling was dat dit euvel bij deze evaluatie verholpen zou zijn. Helaas bleek de kaart met de situering van de meetvakken uit 1998 onvindbaar, zodat de karteerders van toen de meetvakken in 2007 naar beste weten moesten zien terug te vinden. Voor 15 van de 20 meetvakken is dat met een grote mate van zekerheid gelukt; 5 meetvakken konden niet meer worden getraceerd. Op meer specifieke methodologische kwesties rond de vergelijking komen we later terug.

Eerst: de betekenis voor andere soortgroepen dan planten

Voordat we uitgebreid ingaan op de botanische kwaliteit, schetsen we eerst de betekenis voor andere soortgroepen. Daarbij komen we helaas niet veel verder dan de eerdere evaluatie, want 'harde' bewijzen zijn er niet: de ribben worden in geen enkele fauna-inventarisatie apart meegenomen. We gaan hier dus af op de mening van ervaringsdeskundigen.

De betekenis van de ribben voor de fauna is gelegen in:

- het specifieke microklimaat: door de open vegetatiestructuur en de relatief hoge ligging warmen de ribben relatief snel op. Dat is aantrekkelijk voor insecten en 'zonnende' amfibieën en reptielen zoals de ringslang;
- de relatieve openheid temidden van dichtbegroeide kraggen. Dit is aantrekkelijk voor zoogdieren zoals het ree, en voor muizen, die op hun beurt weer aantrekkelijke prooi vormen voor roofvogels;

- de begroeiing met bloeiende nectarplanten als kale jonker, kattenstaart en moerasviooltje is aantrekkelijk voor insecten. De insectenrijkdom kan op zijn beurt vogels aantrekken.

Mede door het zomermaaien doen de Weerribben het - vergeleken met bijvoorbeeld de Wieden - zeer goed qua vlinders en libellen. Zo telt het gebied inmiddels duizenden exemplaren van de landelijk zeldzame zilveren maan en een levensvatbare populatie van de grote vuurvlinder. De eerste heeft onder meer het moerasviooltje als waardplant, een soort die we op botanisch goed ontwikkelde ribben tegenkomen. De tweede kan slecht tegen vroeg maaien (waard- en nectarplanten worden dan vroegtijdig weggemaaid), reden waarom hiervoor in de zomermaairegeling een speciale bepaling is opgenomen.

Ontwikkeling van de ribben: vergelijking meetvakken 1998 en 2007

De 20 opnamen uit 1998 zijn ingedeeld in vijf categorieën:

- veengrond, onbevloed, bemest;
- veengrond, onbevloed, onbemest;
- veengrond, bevloed, onbemest;
- klei op veen, onbevloed, onbemest;
- klei op veen, onbevloed, bemest.

De opnamen van 2007 zijn in beginsel in dezelfde klassen ingedeeld, al bleek dat lastig houdbaar (zie hierna). Daarom zijn de opnamen ook afzonderlijk beoordeeld.

Bij het interpreteren van de vergelijking van 15 van de toenmalige 20 meetvakken zijn de volgende kanttekeningen te plaatsen:

- de meting geeft een smalle vergelijkingsbasis. De 15 meetvakken zijn 3 à 4 m² groot en maken daarmee tezamen nog geen 0,01% uit van de totale deelnemende oppervlakte van bijna 70 ha;
- drie opnamen blijken te zijn gedaan op ribben die door SBB worden beheerd en dus niet onder de zomermaairegeling vallen. Kennelijk zijn deze opnamen indertijd als referentie bedoeld of vielen ze destijds onder de regeling maar zijn ze nu niet langer verpacht;
- het beheer van de meetvakken is in de tussentijd regelmatig veranderd: ribben die eerst bemest en/of bevloed waren, zijn dat nu niet meer, of andersom. Vier van de ribben zijn recent opgehoogd met plagsel. Van de 15 meetvakken hebben er 12 geen continuïteit in beheer gekend en zijn daarmee dikwijls in een andere categorie terechtgekomen. Daardoor is het merendeel van de opnamen niet geschikt voor 'harde' conclusies;
- tussen de betrokkenen is zelfs geen overeenstemming of er ooit wel bemeste ribben zijn gekarteerd. Volgens sommigen zouden er geen vijf, maar drie categorieën moeten worden onderscheiden, volgens anderen werden enkele ribben destijds wel degelijk bemest. Daarom hebben we toch maar vastgehouden aan de oorspronkelijke vijf categorieën. Bij de interpretatie (zie ook bijlage 2) moeten we ons echter wel van deze onzekerheid bewust zijn;
- de meetvakken zeggen per definitie niets over het effect van een omstreden beheermaatregel als branden, tenzij destijds een brandplek als meetvak is uitgekozen (maar dat is niet waarschijnlijk).

De vergelijking van meetvakken laat de volgende resultaten zien (voor een meer gedetailleerde beschrijving zie bijlage 2):

1. Door de wijzigingen in beheer is van de vijf bovenbeschreven categorieën (a t/m e) niet te bepalen welke de beste resultaten oplevert.
2. De vele geconstateerde wijzigingen zijn op zich een veeg teken: voor optimale natuurwinst is constantie een belangrijke vereiste.
3. In termen van de zes vegetatietypen zoals geschetst aan het begin van deze paragraaf, laten de opnamen zich als volgt typeren:
 - op één na bevinden de opnamen zich, zowel in 1998 als in 2007, in de typen 2 (matig ontwikkeld blauwgrasland) en 3 (soortenrijk bloemrijk grasland);
 - vier van deze opnamen zijn echter een klasse 'teruggezakt';
 - één opname bevond zich in 1998 in klasse 6 en is 'gestegen' naar klasse 5.
4. In een deel van de gelijk gebleven opnamen heeft zich de oorspronkelijke interessante vegetatie gehandhaafd. Een ander deel kent nog steeds een interessante vegetatie, maar behoorlijk verschillend van die in 1998. Er lijkt een verschuiving naar soorten van een zuurder milieu. Dit heeft wellicht te maken met de waterkwaliteit en/of met het beëindigen van eventuele bemesting.
5. Een aantal opnamen laat een achteruitgang in de botanische kwaliteit zien, die gerelateerd lijkt aan drie factoren:
 - a. ophoging met plagsel. Dit leidt in zijn algemeenheid tot een sterke afname van schraallandsoorten en een toename van voedselrijkere soorten, waaronder ruigtesoorten. Hierbij horen twee kanttekeningen:
 - in één geval verschijnen na ophoging interessante andere soorten, die kennelijk in het plagsel aanwezig waren;
 - de opnamen op opgehoogde ribben zijn kort na het ophogen gemaakt. We weten niet of en hoe de ribbevegetatie zich na enkele jaren herstelt;
 - b. intensieve berijding. Van twee opnamen is bekend dat de ribbe intensief wordt bereiden en getuigt de vegetatie daar ook van;
 - c. verruiging / boomopslag. Twee opnamen indiceren vormen van verruiging die veroorzaakt lijken door achterwege blijven van (maai)beheer op de ribbe.
6. Drie van de meetvakken liggen op ribben in beheer bij Staatsbosbeheer en vallen dus niet onder de zomermaairegeling. Deze ribben vielen in 2007 alle onder vegetatietype 3, waarbij er één is 'teruggevallen' vanuit type 2. Wat dit betreft verschillen de SBB-ribben dus niet van de overige gekarteerde ribben.

Gesignaleerde knelpunten

Uit de interviews, het veldbezoek en deels ook uit de vergelijking van meetvakken komen de volgende knelpunten naar voren voor een optimaal natuureffect van de regeling:

- a. branden van maaisel;
- b. de situering van de brandplekken;
- c. het branden van sluis (uit het riet gekamde kruiden) op de ribben;
- d. deponeren van plagsel op de ribben;
- e. ruimtelijk rouleren van deelnemende ribben;
- f. maaitijdstip en een- of tweemaal maaien;
- g. ribbe niet geheel maaien;
- h. maaisel niet afvoeren, c.q. ribben klepelen;
- i. ribbe te intensief berijden.

We gaan nu nader in op deze achtereenvolgende knelpunten.

Branden of afvoeren?

Het is duidelijk dat het branden van maaisel op de ribbe niet bevorderlijk is voor de vegetatieontwikkeling: er worden mineralen toegevoegd aan de bodem en er komen door het branden ook mineralen vrij uit de (veen)ondergrond. Er komen veel ruigtekruiden, waardoor een duidelijke 'storingsplek' zichtbaar is op de ribbe.

Tegen branden pleiten de volgende argumenten:

- a. zoals gezegd: het versturende effect op de gewenste vegetatieontwikkeling;
- b. het negatieve milieu-effect: uitstoot van verbrandingsgassen (stikstof-, zwavel- en koolstofverbindingen). Dit effect neemt sterk toe naarmate het verbrande materiaal natter is (*Onderzoek milieu-effecten etc.* 1993; Muis & Op 't Hof 1995);
- c. het is onzeker hoe lang de gemeente nog een ontheffing zal verlenen. Hierbij spelen mee:
 - de overlast van het branden voor de plaatselijke bevolking. Sommigen branden bij ongunstige weersomstandigheden. Ook hier geldt dat branden bij nat weer dikkere en schadelijker rookontwikkeling oplevert dan branden bij droog weer. En soms wordt bij verkeerde windrichting gebrand, waardoor de bebouwing in de rook zit;
 - de overlast voor de plaatselijke brandweer, die steeds vaker wordt gebeld door recreanten die brand in de Weerribben melden. Overigens weet die precies wanneer er waar wordt gebrand, want er is een meldingsplicht. De brandweer hoeft dus zelden vergeefs uit te rukken.

Op zich is het branden afdoende geregeld in de Algemene Plaatselijke Verordening en de schriftelijke ontheffing die voor het branden wordt verkregen. In die ontheffing heeft de gemeente ook 'hoger' beleid (Wet Milieubeheer) verdisconteerd. Bovengenoemde problemen zijn dus meer een kwestie van handhaving dan van falend beleid.

- d. Het algemene beleid bij Staatsbosbeheer is om te stoppen met branden. Ook hiervoor geldt dat voor speciale situaties zoals in de Weerribben vooralsnog een uitzondering wordt gemaakt, maar de discussie loopt nu weer in het kader van de Gedragscode Natuurbeheer onder de Flora- en Faunawet.

Er zijn echter ook argumenten die (vooralsnog) vóór branden pleiten:

- a. op de totale oppervlakte zomermaaibeheer is de oppervlakte aan brandplekken relatief bescheiden (ca 5%). Aangezien er geen grote 'uitstralingseffecten' naar de directe omgeving zijn (de brandplekken zijn vrij scherp begrensd), kan zich op de resterende oppervlakte evengoed een interessante vegetatie ontwikkelen;
- b. afvoer van het maaisel betekent een toename van het transport over der ribbe. Dat heeft ook nadelen voor zowel natuur (intensiever berijding, rijsporen; zie ook verderop) en milieu (hoger brandstofverbruik, hogere emissies). Vroeger was er veel meer varend transport, maar nu alleen nog rijdend. Veel oude 'puntersloten' zijn verdwenen (dichtgegroeid). Er werden ook wel oppers met een moerasvoertuig uit de kragge gehaald, maar dat komt de kwaliteit van de kragge niet ten goede;
- c. ook de alternatieven zijn niet onverkort gunstig, duur en/of niet overal toepasbaar:
 - het bijeengeharkte maaisel niet verbranden, maar laten liggen levert eenzelfde soort pleksgewijze verrijking van de ribben op, alleen langzamer. Daarnaast

- zullen de ‘composthopen’ permanent zichtbaar zijn in het landschap. Alleen de nadelen van branden voor de omgeving worden opgeheven;
- een alternatief dat nu al wordt toegepast, is het maaisel in de bosrand deponeren. De regelingsvoorschriften staan dit toe en ook SBB past deze methode wel toe. De verrijking kan daar minder kwaad en het maaisel is in ieder geval uit het zicht. Toch is ook deze handelwijze enigszins een noodoplossing, en bovendien niet overal toepasbaar: er moet dan wel bos in de directe omgeving zijn, anders levert ook dit extra transport op;
 - het hooi wordt door een enkeling gebruikt als veevoer (op het eigen bedrijf). Dit is echter geen breed bruikbare oplossing: de ribben moeten dan dichtbij huis liggen en er moet afzet ter plekke zijn. Afzet naar veehouders buiten het gebied loont niet;
 - er is de laatste jaren veel werk gemaakt van afvoer en stort of benutting van biomassa uit de Weerribben. De Heidemij (*Onderzoek milieu-effecten etc.* 1993; Muis & Op ’t Hof 1995) concludeert dat ter plekke verbranden onder droge omstandigheden uit zowel milieu- als kostenoverwegingen te verkiezen is boven afvoer en stort elders. Dat ligt anders als het gaat om (betaalde) benutting van biomassa. Vanaf 1999 is geëxperimenteerd met het gebruik van materiaal voor energieopwekking (zie bijv. Jansen & Kuiper 2004). Momenteel loopt er een project ‘Turven uit rietplaggen’, dat de afzet naar tuincentra verkent. Uit de Weerribben komt een veelheid van materiaal (hout, hooi, plagsel, sluike), dat op één plek beschikbaar moet komen voor verwerking. Er moet dan dus een slimme logistiek worden ontwikkeld om het materiaal (dat in kleine hoeveelheden op vele verschillende plekken beschikbaar komt) daar te krijgen. Hoewel hiervoor in 2004 zelfs een ontwerpwedstrijd met een beloning van €10.000,- is uitgeschreven, is er geen oplossing gevonden (Jaarverslag 2004 van het Nationaal Park).
- Verplichte afvoer zal dus, als daarvoor geen vergoeding uit de markt komt, leiden tot hogere kosten van het zomermaaien.

Zowel de provincie Overijssel als Staatsbosbeheer zijn geen voorstander van branden, maar geven aan dat zij het branden voorlopig (zo lang er geen werkbaar alternatief is) kunnen accepteren mits hiervoor vaste plekken worden aangehouden die een beperkte oppervlakte van de ribben innemen (zie volgende punt).

Situering brandplekken

Ondanks de bepaling in de regeling dat de brandplekken jaarlijks op vaste plaatsen (minimaal 50 m uiteen) moeten liggen, vindt het branden soms op wisselende locaties op de ribben plaats. In het verlengde van wat hiervoor is gezegd over het verrijkende effect van branden op de vegetatie, is het duidelijk dat branden op wisselende plekken verrijking oplevert over een grotere oppervlakte en dus behoud en/of ontwikkeling van de beoogde vegetatie in de weg staat.

Hoewel het branden op wisselende plekken formeel een kwestie is van een goede naleving en handhaving, en hoewel sommige riettelers geen problemen hebben met vaste brandplekken, blijken er wel degelijk ook bedrijfsmatige motieven aan ten grondslag te liggen. Een aantal riettelers geeft aan dat het vaak lastig is om het hooi elk jaar op precies dezelfde plek te krijgen. Afhankelijk van de hoeveelheid biomassa (productie verschilt jaarlijks) en natte of droge omstandigheden, kom je steeds op een

wat andere plek uit met hooischuiven. Als je te ver doorschuift, beschadigt de schuif de ribbe. Als je minder ver schuift dan mogelijk, moet je vaker (met kleinere porties) schuiven. Zij geven aan dat vaste plekken wel uitvoerbaar zijn, maar meer arbeid kosten en dus een hogere vergoeding vergen.

Ook sluik branden

Incidenteel wordt ook sluik uit de kragge (planten die uit het riet worden gekamd) op de ribbe verbrand. Dit levert - bovenop het zomermaaisel - extra verrijking op. Over de omvang van de extra verrijking dit met zich meebrengt, lopen de meningen uiteen: volgens sommigen gaat het om grote hopen extra plantenmateriaal (meer dan het ribbenmaaisel), volgens anderen gaat het om kleine hoeveelheden die zo verbrand zijn. Dit knelpunt heeft mede een regelingstechnische achtergrond: riettelers die gebruik maken van de Subsidieregeling natuurbeheer (SN), mogen conform de regeling niet in de kragge branden. Omdat afvoer van het sluik naar verder gelegen plekken kostbaar is, is het het meest praktisch om op de aangrenzende ribbe te branden. In feite staat de inpasbaarheid van de regelingsvoorschriften hier met elkaar op gespannen voet. Als we het branden van sluik op de ribben als voldongen feit beschouwen, is de vraag vooral of het branden op dezelfde vaste plekken kan als waar het zomermaaisel wordt gebrand. Enkele riettelers geven aan dat dit erg bewerkelijk is, waardoor de kosten van branden (c.q. van het maaisel naar de brandplek transporteren) nog verder stijgen.

Deponeren van plagsel op de ribben

Door mineralisatie en berijding klinken de (relatief hoog gelegen) ribben in ten opzichte van de kraggen (die laag liggen en geregeld worden bevoeid). Op sommige plekken wordt dit gecompenseerd doordat er plagsel uit de kraggen op de ribben wordt gedeponerd. De ophoging die op deze manier wordt gerealiseerd, is in beginsel gunstig voor het behoud van (de hoogteligging) van de ribben, mits dit gebeurt met organisch materiaal dat vergelijkbare eigenschappen heeft als dat van de ribbe zelf. In dat geval wordt de vegetatie wel tijdelijk verstoord, maar kan deze zich binnen enkele jaren herstellen.

Het gebruikte materiaal heeft echter meestal niet de gewenste eigenschappen: de plaggen zijn relatief zuur en voedselrijk, terwijl de beoogde vegetatie gedijt bij relatief basische en voedselarme omstandigheden. Staatsbosbeheer ziet liever dat het plagsel wordt afgevoerd of tegen de ribben aan wordt gezet; zo kan de bestaande ribbevegetatie worden behouden: de ribbe wordt verbreed en het nieuwe materiaal kan langzaam verarmen. Ophoging van de ribben zou - als dit echt nodig is om voldoende hoogteligging te behouden - het best kunnen gebeuren met volledig identiek organisch materiaal, maar dat is lastig te realiseren.

Rouleren deelnemende ribben

In het verleden kwam het wel voor dat de gecontracteerde ribben elk jaar op een andere plek lagen (of - bij controle - bleken te liggen). In beginsel is het natuurlijk de bedoeling van de regeling (ook door het 'gequoteerde' karakter van het aantal deelnemende ribben) dat het zomermaai-beheer jaarlijks op dezelfde ribben plaatsvindt. Hoewel de regelingsvoorschriften hierover niets zeggen, is al in 1988 een kaart opgesteld waarop alle deelnemende ribben zijn ingetekend. Deze kaart is richtinggevend en wordt gebruikt voor de controles; alleen in bijzondere gevallen wordt daarvan afgeweken.

Het zal duidelijk zijn dat jaarlijkse wisseling van gecontracteerde ribben niet bijdraagt aan optimale natuurresultaten, omdat zich telkens ‘continuïteitsbreuken’ voordoen. Eerste vereiste voor een doelmatig botanisch beheer is continuïteit. Daarnaast brengt wisselen controleproblemen met zich mee. Voor zover dit knelpunt zich nog voordoet, is dit regelingstechnisch eenvoudig te verhelpen (meerjarige contracten en/of vaste locatie vastleggen in werkovereenkomsten).

Voorbeeld van een verruigde (opgehoogde?) ribbe met veel rietgroei

Maaitijdstip en tweemaal maaien

De regeling schrijft voor dat er tussen 15 juni en 15 september moet worden gemaaid.

Hier doen zich twee knelpunten voor:

- a. Voor sommige van de beoogde plantensoorten is 15 juni aan de vroege kant: zij hebben dan nog geen tijd gehad om zaad te zetten. Aan een later maaitijdstip kleven echter twee bezwaren:
 - voor de hoger productieve ribben is wat vroeger maaien juist gunstig: het draagt bij aan verschraling en aan landschappelijke variatie (zie ook § 3.2);
 - arbeidstechnisch: het zomermaaien kost veel tijd en is juist bedoeld voor een betere spreiding van arbeid van de riettelers. Verkorting van het maaiseizoen past daarin slecht.
- b. Als de ribben vroeg in de toegestane periode worden gemaaid, worden ze vaak later (in september) nogmaals gemaaid om ze kort de winter te laten ingaan. Voor relatief voedselrijke ribben past dit prachtig in een verschralingsbeleid en is dit alleen maar toe te juichen. Bij de tweede maaibeurt blijft het maaisel echter vaak liggen of wordt er geklepeld. Uit bedrijfsmatig oogpunt is dat geen probleem, uit botanisch oogpunt wel. Reden voor deze handelwijze is dat de regeling vergoedt

voor eenmaal maaien en afvoeren. Voor een botanisch verantwoorde tweede snede zou de vergoeding dus moeten worden aangepast.

Ribbe niet geheel maaien

Soms wordt geconstateerd dat niet de gehele ribbe is gemaaid. Het gaat dan om de lastiger maaibare randen van de ribbe (langs de kragge). In de randen kan verruiging en zelfs boomopslag plaatsvinden, hetgeen uiteraard niet bevorderlijk is voor de botanische kwaliteit. In beginsel is dit een kwestie van naleving en handhaving van de beheerbepalingen.

Maaisel niet afvoeren, c.q. vegetatie klepelen

Soms wordt het maaisel niet afgevoerd of verbrand, of wordt de vegetatie geklepeld. Incidenteel komt het voor dat er van gemeentewege (bij grote droogte) niet mag worden gebrand; dit is te kenmerken als overmacht. In alle andere gevallen is dit een kwestie van naleving en handhaving, aangezien de regeling maaien en afvoeren of branden verplicht.

Ribbe te intensief berijden

De ene ribbe wordt aanmerkelijk intensiever bereden dan de andere. Daarbij gaat het niet zozeer om de berijding voor het zomermaaibeheer zelf, maar om de werkzaamheden bij het wintermaaien. Vooral ribben die ‘kopakker’ zijn, worden intensief bereden. De schade die intensieve berijding toebrengt aan de beoogde vegetatie, is - naast de frequentie als zodanig - afhankelijk van het gebruikte materieel (gewicht) en de weersomstandigheden (bij nat weer heeft de ribbe meer te lijden dan bij droog weer). De regeling kent wel een bepaling over het maximale gewicht van het te gebruiken materieel, maar geen ‘insporingscriteria’ zoals die wel in de bosbouw worden gebruikt.

Er zijn weinig alternatieven voor intensieve berijding en/of werken bij slechtere weersomstandigheden, wil de regeling niet onwerkbaar worden voor met name de vele zaterdagsrijders. Enige alternatief is dan om zulke ribben niet langer te selecteren voor deelname aan de regeling - hierop komen we in hoofdstuk 4 terug.

Naleving, controle en handhaving

Een deel van de hiervoor beschreven knelpunten is gelegen in de sfeer van een haperende naleving, controle en handhaving van de beheerbepalingen. Dergelijke knelpunten zijn niet gelegen in de regeling als zodanig. Tijdens de evaluatie is naar voren gekomen dat de controle en handhaving tot enkele jaren terug te wensen hebben overgelaten: er werd niet intensief gecontroleerd en tegen overtreders werd niet of nauwelijks opgetreden.

De handhaving van de regeling kampt met de volgende ‘intrinsieke’ handicaps:

- het gaat om een groot aantal zeer kleine oppervlakten op plekken die vaak lastig bereikbaar zijn;
- als je eenmaal ter plekke bent, is de controle arbeidsintensief: je moet controleren of de hele breedte van de ribbe is gemaaid, je moet de brandplekken controleren, etc.;
- sommige regelingsvoorwaarden (bijvoorbeeld die ten aanzien van brandplekken en waterzuring) staan al wel in de jaarlijkse werkovereenkomsten, maar nog niet in de subsidiebeschikking. Daardoor is de controlebasis niet eenduidig.

4 Toekomst van de regeling

Schets van het speelveld

Deze evaluatie speelt zich af in een tamelijk gepolariseerd speelveld van betrokkenen:

- van onderling wantrouwen tussen een deel van de riettelers en Staatsbosbeheer;
- van riettelers die vinden dat de natuurdoelstelling van de zomermaairegeling hen in 1999 is opgedrongen en nu wordt gebruikt om de regeling om zeep te helpen, en van anderen die vinden dat de natuurdoelstelling nog de enige rechtvaardiging is voor de regeling;
- van (beelden van) een slechte naleving van de beheersvoorschriften enerzijds en een gebrekkige handhaving van de regeling anderzijds.

Los van de vraag of deze beelden (nog) terecht zijn, is in dit licht een vermeldenswaardige uitkomst van de evaluatie is dat *niemand* van de betrokkenen vindt dat de regeling moet verdwijnen - iedereen is ervan overtuigd dat de Weerribben zonder zomermaairegeling slechter af is. Wel streven SBB en provincie naar een hoger natuurrendement van de regeling.

Spanning tussen de regelingsdoelen

Wat het welslagen van de regeling betreft laat de evaluatie een gemengd beeld zien: op twee doelstellingen scoort de regeling goed (al zijn ook hier enige verbeteringen mogelijk), op de natuurdoelstelling scoort hij zeer wisselend, maar gemiddeld matig. Er zijn zeker mogelijkheden om de natuureffecten van het zomermaaien te verbeteren (hierop komen we straks uitgebreid terug), maar dit laat onverlet dat er een zekere spanning zit tussen de drie regelingsdoelen. Deze is in het vorige hoofdstuk enkele malen aan bod geweest en treedt op tussen de sociaal-economische doelstelling en de natuurdoelstelling, maar soms ook tussen de landschapsdoelstelling en de natuurdoelstelling.

Aan de verhouding tussen de economische en de natuurdoelstelling zitten twee kanten:

- a. enerzijds lijken de doelstelling goed samen te gaan. Immers: als de rietteelt economisch steeds minder rendabel wordt en in steeds sneller tempo verdwijnt, is er een algemeen beheerprobleem in de Weerribben. Het gebied zal dan verder verbossen óf het beheer zal aan loonwerkers moeten worden uitbesteed, tegen zeer hoge kosten;
- b. anderzijds wijzen de riettelers erop de zomermaai vergoeding 20 jaar terug mede geïntroduceerd om het draagvlak onder de bewoners voor het Nationaal Park te vergroten - al leveren zij er uiteraard wel een concrete prestatie voor. En hoewel de afspraak van destijds nooit schriftelijk is vastgelegd en er formeel-juridisch met eenjarige overeenkomsten wordt gewerkt, beschouwen zij de afspraak nog als springlevend. Beleidsmatig is er echter steeds minder steun voor het in stand houden van bedrijfstukken waarvan wordt verondersteld dat ze hun inkomen uit de markt moeten verdienen. Al heeft de rietteelt politiek gezien altijd op veel sympathie kunnen rekenen, het beleid biedt nog geen structurele oplossingen voor situaties waarin economie en natuurbeheer zo sterk verweven zijn als in de Weerribben en waar de markt geen oplossing biedt. Voor overheidssteun wordt steeds vaker een 'groene tegenprestatie' verwacht - dat is de toekomstige lijn in EU-verband bij ontkoppeling van subsidies van de primaire (landbouw)productie.

De vraag is dan: welke ‘groene tegenprestatie’ is afdoende? En moet deze vooral in de sfeer van het natuurbeheer liggen of mag deze ook landschappelijk van aard zijn? De regeling kent op dit moment geen harde ‘afrekencriteria’. Eerste stap naar een doelmatiger regeling lijkt het heroverwegen en herformuleren van de doelen. Daarbij zouden recente ontwikkelingen in EU-, nationaal en provinciaal beleid kunnen worden betrokken.

Mogelijkheden voor verbetering van de sociaal-economische betekenis

Er lijken twee mogelijkheden om de sociaal-economische betekenis van de regeling nog verder te verbeteren:

1. Toelaten van meer deelnemers, c.q. een grotere oppervlakte. Dit zal leiden tot hogere uitgaven, hetgeen beleidsmatig lastig ligt. Op korte termijn zal de provincie Overijssel de uitgaven voor de EHS niet verhogen, maar na 2009 zijn hiervoor wellicht nieuwe kansen. Deze hangen mede af van de beleidsmatige positie die de regeling dan heeft - zie verderop. Alternatief voor de korte termijn is het actief herverdelen van vrijvallende oppervlakte (van stoppende pachters) die onder de regeling viel.
2. Onder de loep nemen van de vergoeding en de berekeningswijze daarvan.
Argumenten daarvoor zijn:
 - er is vanaf 1987 lange tijd geen inflatiecorrectie toegepast;
 - inmiddels is er een landelijke catalogus groenblauwe diensten, waarin voor werkzaamheden die bij het zomermaaien te pas komen, andere uurtarieven hanteert (CAO-bedrijfsverzorging i.p.v. CAO-landbouw);
 - uit de evaluatie blijkt dat de vergoeding niet voldoet voor kleine veraf gelegen stukjes en voor vaarland;
 - daarnaast leiden extra werkzaamheden ter wille van extra natuurwinst wellicht tot een andere / hogere vergoeding.

Mogelijkheden voor verbetering van de landschappelijke betekenis

Hoewel de landschappelijke effecten niet omstreden zijn, zijn er met het oog op de toekomst van de regeling twee sporen om die betekenis te behouden of vergroten:

- a. zorgen voor een doelmatige spreiding van gemaaide ribben over het gebied;
- b. bij een verdere differentiatie van doelen en maatregelen onder de regeling (zie verderop): toevoegen van specifieke bepalingen en/of vergoedingen voor de landschappelijke functie (een ‘landschapspakket’).

Mogelijkheden voor verbetering van de natuureffecten

De natuureffecten van de regeling zijn het meest controversiële onderdeel van de evaluatie. Het is duidelijk dat - wil de natuurdoelstelling net zo goed uit de verf komen als de andere doelen - de toepassing en uitvoering van de regeling voor verbetering vatbaar zijn. We schetsen hier een aantal mogelijkheden met hun voor- en nadelen.

Concretisering beoogde natuurdoelen

Eerste stap op weg naar een hoger natuurrendement is het duidelijker formuleren van de natuurdoelen voor de ribben - deze zijn nu te algemeen en/of te impliciet geformuleerd en in ieder geval voor de deelnemers aan de regeling niet helder.

Hierbij is het goed om te bedenken dat lang niet alle ribben het - door verschillen in milieuomstandigheden, ligging etc. - in zich hebben om zich te ontwikkelen tot blauwgrasland. De nieuwe doelen kunnen daarom het best worden geformuleerd aan de hand van een nieuwe indeling van de ribben op basis van botanische potenties. Blauwgrasland is daarbij wellicht het hoogst haalbare, maar op slechts een deel van de ribben. Dat wil echter niet zeggen dat de kwaliteit van de overige ribben niet interessant kan zijn. De indeling in klassen zoals die in bijlage 1 is geschetst, kan bij het formuleren van nieuwe referenties aanknopingspunten bieden.

Communicatie en voorlichting

Hand in hand met een duidelijker doelformulering gaat versterking van de communicatie met de deelnemers aan de regeling. Mede door de gepolariseerde sfeer laat de communicatie te wensen over: veel deelnemers houden zich keurig aan de beheersvoorschriften, maar weten niet welke natuur er is beoogd en welke natuurwaarden er nu op de ribben aanwezig zijn ('er lopen allerlei mensen in rond, maar wij weten van niets').

Om meer draagvlak te krijgen voor de tussentijds ingevoegde natuurdoelstelling en deze ook meer te laten leven in de streek, is meer communicatie cruciaal. De betrokkenen noemen zelf de volgende mogelijkheden:

- informatie- en discussieavonden, onder andere door het in ere herstellen van de pachteravonden die SBB voorheen organiseerde;
- veldbezoeken om duidelijker te maken welke typen ribben wel en niet beoogd zijn;
- SBB zou graag een cursus natuurbeheer organiseren voor zijn pachters;
- betere doorstroming van de discussies en besluiten in het Overlegorgaan van het Nationaal Park.

Het is belangrijk om in de communicatie ook andere organisaties en personen die actief zijn in de Weerribben (Vlinderstichting, Vogelbescherming, vrijwilligers) te betrekken.

Scherpere selectie van deelnemende ribben

Eén manier om de natuureffecten van de regeling te verhogen, is om alleen reeds waardevolle ribben toe te laten in de regeling. Dit staat echter op gespannen voet met:

- de bedrijfseconomie van de betrokken rietelers. De regeling voorziet nu een groot aantal grondgebruikers van betaalde zomerarbeid. Zij hebben zich bedrijfsmatig ingesteld op het zomermaaibeheer. Een andere ruimtelijke rangschikking van de deelnemende ribben kan hieraan geweld doen. Dit hoeft de sociaal-economische doelstelling van de regeling geen geweld aan te doen, maar wel de belangen van de individuele betrokkenen;
- de landschapsdoelstelling. Een concentratie van het zomermaaibeheer op de ecologisch meest kansrijke plekken kan haaks staan op de wens tot landschappelijke afwisseling.

Een elegantere werkwijze is daarom wellicht het beter differentiëren van regelingsvoorwaarden en -vergoedingen naar natuurdoel of -effect (zie verderop).

Stroomlijnen en aanscherpen van regelingsvoorwaarden

Los van de vraag hoe de regelingsvoorwaarden er in de toekomst precies uit gaan zien, is het - in het verlengde van wat hiervoor is gezegd over duidelijkheid - van groot belang om de regelingsvoorwaarden eenduidig te formuleren en de handhaving daar ook op af te stemmen:

- er zijn nu verschillen tussen de bepalingen in de werkovereenkomsten en die in de subsidiebeschikkingen;
- de status van sommige bepalingen is wat onduidelijk, bijvoorbeeld van die over de vaste brandplekken om de 50 m. Deze lijkt eerder als wens dan als voorwaarde te worden geïnterpreteerd. Als een bepaling niet inpasbaar is of een hogere vergoeding vergt, moet de discussie daarover gaan en niet over de vraag of de bepaling al dan niet wordt nageleefd;
- sommige van de gesignaleerde knelpunten zijn louter handhavingskwesaties. Door hierin verbetering te brengen, zal het natuureffect al toenemen.

Daarnaast moet worden bedacht:

- dat het verder aanscherpen van de regelingsvoorwaarden alleen zin heeft als de bepalingen ook handhaafbaar zijn;
- dat aanscherpen door de deelnemers al snel als ‘dichttimmeren’ wordt ervaren, tenzij de aanscherpingen vergezeld gaan van goede communicatie en/of in goed overleg tussen de partijen tot stand komen. Een breed gedragen regeling zal uiteindelijk meer natuurresultaat opleveren dan een regeling die weliswaar zeer gedetailleerde voorschriften bevat maar niet wordt gedragen;
- dat aanscherpingen die voor de deelnemers financiële gevolgen hebben (bijv. vaste brandplekken, tweemaal maaien en afvoeren, latere maaidata en daardoor verkorting van de werkbare periode), hun vertaling moeten krijgen in de vergoeding.

Toepassen van andere beheermethoden

De evaluatie geeft slechts beperkte aanleiding om te veronderstellen dat een wezenlijke aanpassing van het huidige beheerregime (maaien en afvoeren) de natuureffecten zal vergroten:

- zoals in hoofdstuk 3 werd geconstateerd, hebben de meetvakken in de verschillende groepen (met grondsoort, bemesting en bevoeiing als variabelen) teveel wisselingen doorgemaakt om een uitspraak te kunnen doen over de beste uitgangssituatie voor natuurwinst;
- wel zijn er aanwijzingen dat de ribben soms te zuur zijn voor een optimaal natuurresultaat. Er zijn in het verleden wel experimenten uitgevoerd met bekalking, maar deze waren in de Weerribben geen succes: er trad een soort ‘interne eutrofiëring’ op met afname van veenmos en toename van grassen. In de Wieden is bekalking wel met succes toegepast in dotterbloemhooiland. Een mogelijkheid om verzuring van onbemeste ribben tegen te gaan is wellicht enige bemesting met P en K, louter om de bodemvruchtbaarheid op peil te houden. Vroeger werden alle ribben bemest, maar allemaal heel kleinschalig en extensief;
- begrazing van de ribben geeft al snel veel vertrappingsschade met soorten als pitrus en moeraskruiskruid. Beweiding is alleen mogelijk in drogere perioden en op bredere ribben. Bovendien moeten de ribben dan worden afgerasterd. Voor een optimaal natuurresultaat zou het dan moeten gaan om nabeweiding (na het hooien) of extensief standweiden;
- voor voedselrijke ribben zou het uit verschralingsoogpunt goed zijn om tijdelijk tweemaal per jaar te maaien (en af te voeren). Hiertoe zou de vergoeding moeten worden aangepast.

Beheer differentiëren naar beoogde / mogelijke natuur

De regeling is nu tamelijk rechttoe-rechtaan: er geldt één type beheer met één vergoeding voor alle ribben (met uitzondering van de bepaling t.a.v. waterzuring). Als wordt gekozen voor een differentiatie in doelen vergezeld van een classificatie van ribben op basis van hun botanische kwaliteit en potenties, zal ook een meer gedifferentieerd stelsel van beheerbepalingen moeten worden ontwikkeld. Daarmee hoeft de regeling niet heel complex te worden. In feite gaat het om:

- a. een basisbeheer bestaande uit maaien en afvoeren;
- b. 'pluspakketten' in de sfeer van:
 - tweemaal maaien en afvoeren;
 - differentiëren van de maaidatum: hoe schraler de vegetatie wordt, hoe later het gewenste maaitijdstip.

Ook de controle hoeft bij een dergelijke aanpassing niet veel lastiger te worden. Ook nu al vindt controle plaats op basis van melding van uitgevoerd werk. Als melding en controle plaatsvinden snel na uitvoering van het werk, verandert er controletechnisch niet zoveel. Bij aanpassing van de beheerbepalingen zal ook de vergoeding moeten worden aangepast (zie hierna).

Vergoeding differentiëren naar natuurdoel of -resultaat

De regeling kent geen financiële prikkel voor natuurkwaliteit, zoals de zogeheten 'pluspakketten' in de Subsidieregeling natuurbeheer (SN) die nu (in bescheiden mate) kent. In de SN heeft die prikkel het karakter van een sanctie: als het voorgeschreven aantal doelsoorten niet wordt gehaald, wordt 80% van de vergoeding betaald. Voor de zomermaairegeling ligt - mede gezien de meervoudige doelstelling - een andere systematiek voor de hand:

- a. een soort 'landschapspakket' voor maaien en afvoeren sec, dus voor het uitvoeren van werkzaamheden die minimaal voldoen aan de landschappelijke doelstelling maar niet noodzakelijkerwijs een hoge natuurwaarde opleveren;
- b. één of twee 'natuurpakketten' met een bonus op de basisvergoeding voor extra werkzaamheden ter wille van natuurwinst en/of voor bewezen kwaliteitsverbetering, bijvoorbeeld aan de hand van een aantal indicatorsoorten of van kwaliteitsverbetering van de vegetatie (kartering typen).

Een dergelijke aanpak past goed bij de lijn van het ontwerp-beheerplan voor het Natura 2000-gebied, dat grote betekenis toekent aan blauwgraslandvegetaties. Er zal in de toekomst dus ongetwijfeld meer sturing gaan plaatsvinden op dit vegetatietype, ook op de ribben. Bureau Natuur+Water verkent nu in opdracht van het ministerie van LNV welke beheerpakketten en -vergoedingen nodig zijn voor een optimale rol van de rietteelt in het beheer van Natura 2000-gebieden. Hieruit komen ongetwijfeld aanknopingspunten voort voor beter toegesneden pakketten en vergoedingen.

Beleidsmatige positie van de regeling

Al zo lang het Nationaal Park operationeel is, staat het budget voor de zomermaairegeling op de Park-begroting. Het Nationaal Park is daar inmiddels niet echt gelukkig mee: de begroting bestaat nu voor driekwart uit budgetten voor structureel beheer van het gebied. Naast de zomermaairegeling gaat het daarbij bijvoorbeeld ook om de regelingen voor sloten graven, bentepollen steken en bos rooien, maatregelen die in de successiecyclus van de Weerribben periodiek nodig zijn om het gebied zijn karakter te laten houden.

Daarom zou het Nationaal Park de zomermaairegeling graag onderbrengen bij het Programma Beheer (de SN), dat immers is bedoeld voor duurzaam beheer. Dat is destijds ook wel geprobeerd, maar daarbij deden zich verschillende problemen voor:

- Staatsbosbeheer maakt geen gebruik van het Programma Beheer, maar heeft een eigen prestatieafspraken met het ministerie van LNV. Pachters van Staatsbosbeheer hebben alleen zelfstandig toegang tot de SN als zij de grond in erfpacht hebben. Dat is momenteel niet het geval;
- de SN-pakketten kennen een oppervlakte-eis van minimaal 0,5 ha. Veel ribben zijn kleiner.

Daarnaast zou aansluiting bij de SN de volgende consequenties hebben:

- a. de SN kent alleen natuurdoelen en geen sociaal-economische doelen. De regeling wordt dan dus alleen nog op zijn natuurresultaten beoordeeld;
- b. er zijn wel SN-pakketten waarin geen concrete natuurresultaten zijn opgenomen, maar die passen inhoudelijk en/of vergoedingstechnisch slecht. Bijvoorbeeld:
 - het basispakket (half)natuurlijk grasland, heeft een relatief lage vergoeding (ca € 140,- per ha);
 - de landschapspakketten. Deze zijn wel opengesteld in de Weerribben en zijn juist bedoeld voor oppervlakten tot 0,5 ha, maar passen inhoudelijk niet. Het enige 'maaipakket' is dat voor rietzoom en klein rietperceel, maar dat past niet bij het graslandkarakter van de ribben;
- c. niet alle ribben kwalificeren voor het enige pakket dat inhoudelijk en qua vergoeding in de buurt komt: nat soortenrijk grasland met een vergoeding van ca € 950,- per ha. Om hiervoor in aanmerking te komen, zou selectiever moeten worden aangemeld. En voor vaarland is deze vergoeding alsnog lager dan de nu verstrekte;
- d. de uitvoering verschuift van SBB naar de Dienst Regelingen, dus van de regio naar een landelijke dienst. Daarmee wordt de nu al lastige handhaving (waarvoor een goede gebiedskennis nodig is) er niet makkelijker op;
- e. de contracten krijgen een duur van zes jaar. Uit een oogpunt van duurzaamheid betekent dat een verandering: terugkijkend is de huidige regeling zeer duurzaam geweest, zij het op basis van eenjarige overeenkomsten. Onder de SN worden in ieder geval de overeenkomsten duurzamer.

Om deze redenen is aansluiting bij de SN lastig en zou eigenlijk aan apart pakket voor de ribben moeten worden toegevoegd. Zeker nu per 2007 de verantwoordelijkheid voor het Programma Beheer bij de provincies is komen te liggen en zowel Programma Beheer als Nationaal-Parkbudget onder het ILG vallen, zijn daarvoor goede mogelijkheden. Voor de korte termijn liggen er echter knelpunten in de beleidskeuzen die de provincie Overijssel heeft gemaakt:

- Overijssel heeft besloten om voor de EHS alleen beheergeld te betalen voor wat er al in de SN zit en geen nieuwe verplichtingen aan te gaan. Het Parkbudget is overigens wel gewaarborgd. Pas in 2009 wordt er geëvalueerd en zijn er weer nieuwe kansen. Wellicht kan ook hier het project van bN+W openingen bieden;
- voorjaar 2007 is de catalogus groenblauwe diensten goedgekeurd door de Europese Commissie en daarmee operationeel geworden. Op basis van deze catalogus kunnen 'regelingseigenaren' zonder Brusselse toetsing hun eigen beheermaatregelen en -vergoedingen samenstellen, mits deze passen binnen de

vergoedingsplafonds uit de catalogus. De catalogus bevat ook maatregelen voor natuurgebieden en kent voor de activiteiten maaien en afvoeren redelijk ruime vergoedingsplafonds. Overijssel heeft echter besloten om de catalogus alleen buiten de EHS toe te passen.

Zolang alle eventuele wijzigingen in de regeling moeten plaatsvinden binnen het huidige budget, zal een hogere vergoeding per ha dus leiden tot een kleinere deelnemende oppervlakte.

Ruimere financiële mogelijkheden voor ribben met een blauwgraslandvegetatie ontstaan er misschien vanuit het beheerplan voor het Natura 2000-gebied, waarin voor blauwgraslanden een duidelijke taakstelling is geformuleerd. Blauwgraslanden kwalificeren weliswaar niet voor de aanwijzing onder Natura 2000, maar voor een gebied als de Weerribben lijkt het evident dat de Natura 2000-doelen niet kunnen worden gehaald als de rest van het gebied niet adequaat wordt beheerd.

Het realiseren van voldoende budget voor het beheer van Weerribben als geheel, en met name voor de rietcultuur, is één van de uitdagingen voor de komende jaren. Verschillende recente publicaties (Van der Fluit 2006; Grandiek e.a. 2007) schetsen belangrijke functies van de rietteelt voor waterzuivering, waterberging, recreatie, energieproductie en klimaatverbetering. Deze functies zijn op dit moment echter nauwelijks 'verzilverbaar', zowel in de markt als bij de overheid. Wordt dat wel het geval, dan kan de rietteelt zijn economische basis verbreden en minder afhankelijk worden van beheervergoedingen.

5 Conclusies en aanbevelingen

In dit hoofdstuk presenteren we puntsgewijs de conclusies en aanbevelingen van de evaluatie.

1. De subsidieregeling voor het 's zomers maaien van de ribben in Nationaal Park De Weerribben - kortweg zomermaairegeling genaamd - bestaat inmiddels 20 jaar. Aan de twee oorspronkelijke doelen - tegengaan van verruiging en versterking van de sociaal-economische positie van de rietteelt - is in 1999 een derde doel toegevoegd: verbetering van de natuurkwaliteit van de ribben. Geen van deze doelen is 'afrekenbaar' geformuleerd. Dat is een handicap voor een doelmatige evaluatie en voor de discussie tussen de gebiedspartijen over de effecten van de regeling, zeker gezien de wat gespannen verhouding tussen de gebiedspartijen. Eerste aanbeveling is dan ook om de doelen van de regeling explicieter te formuleren en hierover overeenstemming te bereiken tussen de gebiedspartijen. Dat geldt met name voor de natuurdoelstelling.
2. Alle betrokken partijen zijn van mening dat de zomermaairegeling moet worden voortgezet, omdat de Weerribben zonder regeling slechter af zijn. Bij voortzetting is het - conform de wensen van de betrokken partijen - raadzaam om:
 - de regeling ook echt te verduurzamen en 'institutionaliseren' (schriftelijke vastlegging, langjarige overeenkomsten, gedragen controle- en sanctieprotocol, periodieke monitoring en evaluatie);
 - de natuureffecten van de regeling verbeteren. Behalve de provincie en Staatsbosbeheer zijn ook de riettelers daarvan voorstander, mits eventuele financiële gevolgen in de regeling worden verdisconteerd.
3. De rietteelt in de Weerribben staat er economisch gezien niet gunstig voor, ook vergeleken met andere rietteeltgebieden. De opbrengsten per ha zijn laag en de kosten hoog. In de afgelopen decennia is de economische positie alleen maar verslechterd. Er worden aan de rietteelt in toenemende mate belangrijke maatschappelijke functies toegekend (in termen van recreatie, waterzuivering, energieproductie en klimaatverbetering), maar deze zijn in de markt en bij de overheid nog nauwelijks verzilverbaar.
De zomermaairegeling heeft ontegenzeggelijk bijgedragen aan de sociaal-economische situatie, doordat hij een alternatief bood voor de weggevalen bladrietmarkt. Zo ontstond de mogelijkheid om de arbeid door het seizoen heen beter te spreiden, c.q. om de in de zomerperiode beschikbare arbeid te verzilveren tegen CAO-arbeidstarieven. Ook kan materieel sneller worden afgeschreven en wordt het benodigde materieel soms gezamenlijk gebruikt. De regeling heeft niet kunnen voorkomen dat de economische positie van de rietteelt verder is verslechterd, maar heeft de achteruitgang wel belangrijk afgeremd.
4. De vergoeding is in 1987 berekend op basis van tijdstudies en CAO-normen. Er lijkt aanleiding om de vergoeding opnieuw te berekenen:
 - de recente catalogus groenblauwe diensten hanteert andere normkosten;

- er zijn aanwijzingen dat de vergoeding niet toereikend is voor vaarland (verschil tussen vaar- en rijvergoeding te klein) en voor kleine veraf gelegen ribben;
 - verbetering van de natuureffecten zal op onderdelen een andere vergoeding met zich meebrengen - zie verderop.
5. Ook de landschappelijke functie van de regeling is evident. Niet alleen wordt verruiging van de ribben voorkomen, ook ontstaat meer afwisseling in het landschap met 'zichtlijnen' die ook voor fauna interessant zijn. Voor behoud van de landschappelijke betekenis kan worden overwogen om een criterium als ruimtelijke spreiding (over het gebied, c.q. over een groot aantal gebruikers) toe te voegen aan de regeling.
6. Om de natuurdoelstelling van de regeling goed te kunnen evalueren, is het nodig dat:
- a. de natuurdoelen operationeel zijn geformuleerd. Dat is nu niet het geval (zie ook punt 1). Uit de eerdere SBB-evaluatie en het Beheers- en inrichtingsplan van 1999 wordt alleen impliciet duidelijk dat blauwgraslandvegetaties worden nagestreefd. Het ontwerp-beheerplan voor Natura 2000 voegt daar voor blauwgraslandvegetaties een kwantitatieve doelstelling aan toe (geen areaalafname). We raden aan om bij de formulering van natuurdoelen niet alleen blauwgrasland als doel te kiezen, maar een onderscheid te maken in:
 - ribben die vooral een landschappelijke doelstelling hebben;
 - ribben die (ook) een natuurdoelstelling hebben, onderverdeeld in typen van soortenrijk grasland naar 'echt' blauwgrasland.
 Niet alle ribben hebben immers de potentie om zich tot blauwgrasland te ontwikkelen. De beheerbepalingen moeten dan navenant worden toegesneden op de doelstelling;
 - b. er adequate flora- en fauna-inventarisaties zijn. Ook dat is nu niet het geval. In 2007 zijn door omstandigheden slechts 15 van de 20 meetvakken uit 1998 teruggevonden. Bovendien bleek het beheer van een aantal meetvakken zo weinig continu (op zich al wel een belangrijk signaal) dat er nauwelijks een verantwoorde vergelijking tussen de jaren kon worden gemaakt. Voor een doelmatiger evaluatie verdient het aanbeveling om:
 - de vegetatie van de ribben intensiever (frequenter, meer meetvakken) en/of anders (hele ribbe karteren op vegetatietype) te inventariseren;
 - ook blanco's (niet natuurgericht beheerde ribben) op te nemen in de inventarisatie. Er zijn nu alleen drie meetvakken van door SBB beheerde ribben opgenomen.
 Op deze manier kan een meer continue evaluatie van de regeling plaatsvinden.
7. Hoewel de vergelijking van meetvakken niet erg betrouwbaar is, komen er wel indicaties uit naar voren die voor de toekomst van belang zijn. Bijna alle ribben bevinden zich in vegetatieklassen 2 en 3 (matig ontwikkeld blauwgrasland resp. soortenrijk bloemrijk grasland). Dat is op zich geen slechte score, zij het:
- dat er allerlei 'verstoringen' in het beheer zichtbaar zijn die mede hebben geleid tot een afname van het aantal meetvakken in de meest interessante vegetatieklasse (4 meetvakken zijn van klasse 2 naar klasse 3 gegaan). De

- verstoringen hebben te maken met ophogen van ribben en discontinuïteit in bemesten en/of bevoeien. De SBB-ribben onderscheiden zich hier overigens niet van de andere ribben;
- op ribben die botanisch interessant zijn gebleven, treedt soms een verschuiving op naar soorten van zuurdere milieus. Dit kan met waterkwaliteit, maar plaatselijk ook met het beëindigen van de bemesting te maken hebben.
8. Uit veldbezoek, karteringen en interviews wordt duidelijk dat er een reeks aandachtspunten is die samenhangen met de botanische kwaliteit van de ribben. De belangrijkste:
- a. het branden van maaisel op wisselende plekken. Voor het branden als zodanig bestaat nog geen haalbaar alternatief, al wordt daar hard aan gewerkt. Het branden op wisselende plekken levert sterke, zij het pleksgewijze verrijking op. Hoewel vaste brandplekken verplicht zijn, stuit dit soms op bedrijfsmatige knelpunten. Het is gewenst hiervoor in samenspraak een oplossing te vinden;
 - b. datzelfde geldt voor het branden van sluis (uit de kragge) op de ribbe, iets waarvoor sommige telers uit kostenoverwegingen kiezen doordat de Subsidieregeling natuurbeheer (SN) branden in de kragge verbiedt;
 - c. het deponeren van kraggemateriaal (plagsel) op de ribben. Dit verhoogt de ribbe (hetgeen soms ook gewenst is), maar brengt - op zijn minst tijdelijk - verrijking en verzuring met zich mee. Als ophogen van de kragge het doel is, verdient ander (minder zuur, voedselarm) organisch materiaal de voorkeur;
 - d. het tweemaal maaien, maar de tweede keer niet afvoeren van het maaisel. Hoewel tweemaal maaien (en afvoeren) uit verschralingsoogpunt soms zonder meer gewenst is, voorziet de vergoeding hierin niet. In het kader van het differentiëren van doelen, maatregelen en vergoedingen kan hierop worden ingespeeld;
 - e. intensief berijden van de ribben. Ribben die daardoor botanisch van minder waarde zijn, maar waar dit noodzakelijk is vanuit bedrijfsmatig oogpunt, kunnen het best een andere (louter landschappelijke) doelstelling krijgen.
9. Een deel van de potentiële natuurwinst is gelegen in het aanscherpen van de regeling en in een goede naleving en handhaving van de beheerbepalingen. Maar voor een belangrijk deel is de natuurwinst ook gelegen in:
- a. goede communicatie tussen de gebiedspartijen over de doelen van de regeling, ervaringen met beheer en besluiten in Overlegorgaan en werkgroepen. Bijvoorbeeld door in ere herstellen van pachteravonden en door veldbezoeken. Verbetering van de communicatie kan leiden tot creatieve oplossingen en tot een beter gedragen (en dus beter nageleefde) regeling;
 - b. voldoende prikkels voor een goed natuurresultaat. De regeling is nu louter gericht op voorschriften, maar zou kunnen worden voorzien van (financiële) stimulansen die oplopen met de natuurwaarde. Dit - tezamen met het introduceren van een landschappelijke doelstelling voor een deel van de ribben - kan tegemoetkomen aan de wens tot natuurwinst, zonder dat de werking van de regeling wordt ingeperkt tot een kleiner deel van de ribben, iets dat op gespannen voet staat met de twee andere doelstellingen.

10. Voor de toekomst ligt - voor een regeling voor duurzaam beheer zoals deze - aansluiting bij het Programma Beheer (SN) voor de hand. Voor de korte termijn liggen hier echter diverse knelpunten, zowel in de huidige SN-pakketten en -vergoedingen als in de provinciale beleidskeuzen in het kader van het ILG. Voor het eerste is de verkenning van bureau Natuur+Water naar passende rietteelt-pakketten voor het beheer van Natura 2000-gebieden van belang. Als de gebiedspartijen zich kunnen vinden in deze pakketten, is het dringend gewenst dat de provincie ze opneemt in de provinciale regelingen voor natuurbeheer.
11. Deze evaluatie geeft aanzetten voor een zomermaairegeling-nieuwe-stijl, maar is daarvoor geen blauwdruk. Daarvoor moet er nog meer denkwerk en - nog belangrijker - meer discussie plaatsvinden tussen de gebiedspartijen. De evaluatie biedt al wel belangrijke bouwstenen voor een nieuwe regeling en kan bovendien worden gebruikt om in een vroegtijdig stadium in overleg te treden met de betrokken overheden over de inhoudelijke en financiële verduurzaming van de regeling.

Bronnen

- Augustijn, M., M. Kroonen, M. van Onna & H. Stegink 1985. *Particuliere rietteelt in de Weerribben – Een studie naar de mogelijk- en onmogelijkheden om particuliere rietteelt binnen een natuurreservaat uit te oefenen*. Landbouwhogeschool Wageningen.
- Beheer- en Inrichtingsplan Nationaal Park de Weerribben – Herziening 1999*. 1999. Overlegorgaan Nationaal Park de Weerribben, Zwolle.
- Fluit, N. van der 2006. *Natuurlijk Rietsnijden! Toekomstvisie voor de rietcultuur in de Nederlandse laagveenmoerasgebieden*. Bureau Natuur + Water / Algemene Vereniging voor de Rietcultuur in Nederland.
- Grandiek, N., J. van Herk & C. Cronenberg 2007. *De introductie van de rieteconomie - Een duurzaam perspectief voor de Nederlandse veenweidegebieden*. InnovatieNetwerk, Utrecht.
- Jaarverslag 2004 Nationaal Park De Weerribben*. 2005. Zwolle.
- Jansen, P. & L.C. Kuiper 2004. *Praktijkexperiment 'Duurzame energie uit rietplaggen'*. Stichting Bos en Hout, Wageningen.
- Leeuwen, R. van, J. Bredenbeek, J. Spijkerman & B. Oosterhof 2004. *Evaluatie Zomermaaien Nationaal Park*. Staatsbosbeheer regio Flevoland/Overijssel.
- Muis, A. & P. op 't Hof 1995. *Milieu-effecten van het verwijderen van hooi uit De Weerribben*. In: *De Levende Natuur* (96)3: 84-88.
- Onderzoek milieu-effecten verwijderen hooi uit "De Weerribben" – Onderzoek naar de milieu-effecten van verschillende methodes van afvoeren en behandelen van trilvenen- en ribbehooi uit het natuurgebied "De Weerribben"*. *Globale emissieberekening*. 1993. (Concept) Heidemij Advies.
- Rietvisie – Ideeën van particuliere rietelers in de Weerribben over hun toekomst*. 1987. Algemene Vereniging voor Rietcultuur in Nederland, afdeling Oldemarkt e.o., i.s.m. de Werkgroep "Rietvisie".
- Tolman, M.E. & M. Jongman 1999. *Vegetatiekartering Weerribben*. Rapport EV99/9, Everts & de Vries e.a., Groningen / SBB-regio Flevoland - Overijssel, Zwolle.

Bijlage 1. Eerste opzet schraallandtypen van de ribben in de Weerribben

Er is een indeling gemaakt op basis van 6 niveaus van voedselrijkdom.

Type 1. Goed ontwikkeld blauwgrasland

- Kenmerkende soorten: Spaanse ruiter, blonde zegge, blauwe knoop, ronde zonnedauw, draadzegge, ronde zegge.
- Overige voorkomende soorten: kenmerkende soorten: 2.
- Natuurwaarde: zeer hoog.
- Potentiële ontwikkeling mogelijk richting: huidige type 1.

Type 2. Matig ontwikkeld blauwgrasland

- Kenmerkende soorten: blauwe zegge, pijpenstrootje, tormentil, biezenknoppen, tandjesgras, dopheide, moerasstruisgras, waternavel, geelgroene zegge, veelbloemige veldbies, moerasviooltje, padderus.
- Overige voorkomende soorten: kenmerkende soorten: 3.
- Natuurwaarde: hoog.
- Potentiële ontwikkeling mogelijk richting: 1.

Type 3. Soortenrijk bloemrijk grasland

- Kenmerkende soorten: brede orchis, waterkruiskruid, stijve zegge, snavelzegge, kleine valerian, dotterbloem, moeraszegge, sterzegge, moerasviooltje, melkepe, veenmossen.
- Overige voorkomende soorten: kenmerkende soorten: 4.
- Natuurwaarde: hoog.
- Potentiële ontwikkeling mogelijk richting: 3 en 1.

Type 4. Bloemrijk grasland

- Kenmerkende soorten: echte koekoeksbloem, grote wederik, gewone veldbies, veelbloemige veldbies, moerasrolklaver, kruipend zenegoen, zwarte zegge, gewone brunel, moerasstruisgras, egelboterbloem, biezeknoppen.
- Overige voorkomende soorten: kenmerkende soorten: 5.
- Natuurwaarde: matig hoog.
- Potentiële ontwikkeling mogelijk richting: 3.

Type 5. Matig bloemrijk grasland

- Kenmerkende soorten: witbol, reukgras, kale jonker, pitrus, ruwe smele, lidrus.
- Overige voorkomende soorten: divers.
- Natuurwaarde: matig laag.
- Potentiële ontwikkeling mogelijk richting: 4.

Type 6. Bloemarm grasland en ruigtekruiden

- Kenmerkende soorten: overwegend Witbol en andere grassen en ruigtekruiden.
- Overige voorkomende soorten: divers.
- Natuurwaarde: laag.
- Potentiële ontwikkeling mogelijk richting: - (mede vanwege niet continue beheerscondities).

Bijlage 2. Vergelijking vegetatieopnamen van 1998 en 2007

De situering van de opnamen is aangegeven op de kaarten op de laatste bladzijde van deze bijlage.

Cluster 1: Veen, onbevloed, bemest (2 opnamen)

De gegevens laten zien dat het beheer in deze cluster niet continu is. Eén opname is opgehoogd met plagsel en één opname lijkt niet meer te worden bemest. De resultaten in de overzichtstabel kunnen derhalve niet worden gebruikt omdat vooral het opbrengen van plagsel het resultaat sterk beïnvloed.

Opname 2: Als we naar de afzonderlijke resultaten kijken dan zien we dat het opbrengen van plagsel in 2006 tot een afname in de soortdiversiteit leidt (5 soorten). Verder zien we dat kenmerkende en de schralere soorten afnemen of verdwijnen zoals dotterbloem, echte koekoeksbloem, moeraszegge, tweerijige zegge en moerasvaren. Aan de ander kant verschijnen ook weer soorten als veenreukgras (*Hierochloe odorata*) en wateraardbei (*Potentilla palustris*). De achtergrond is niet duidelijk maar zou kunnen samenhangen met de samenstelling van het plagsel.

Opname 3: Hier is het beheer meer continu, hoewel geen bemesting meer is vastgesteld. De opname laat mogelijk zien dat geen bemesting leidt tot een toename van soorten. Vermoedelijk is ter plekke echter meer aan de hand omdat struweel soorten (berk) sterk naar voren zijn gekomen ten koste van het grasland karakter (witbol). Dat wijst op niet jaarlijks maaien, zeker de laatste jaren.

Conclusie: De resultaten wijzen op een niet-continu beheer. Evaluatie is niet mogelijk.

Cluster 2: Veen, onbevloed, onbemest (4 opnamen)

In deze cluster is het beheer in grote lijnen constant. Als de gemiddelde verandering wordt beschouwd neemt de diversiteit met gemiddeld 6 soorten toe. De soortensamenstelling blijft overigens in grote lijnen het zelfde. Een aantal kenmerkende soorten als tormentil (*Potentilla erecta*), biezeknoppen (*Juncus conglomeratus*), wederik (*Lysimachia vulgaris*) en zwarte zegge neemt af. Andere voedselarme en karakteristieke soorten nemen toe vooral van de groep van zure kleine zeggen: veenreukgras (*Hierochloe odorata*), sterzegge (*Carex echinata*), moerasviooltje (*Viola palustris*) en veenmos (*Sphagnum squarrosum*). Aan de andere kant zien we soorten van voedselrijk grasland in het algemeen toenemen. Opmerkelijk is dat fiorin (*Agrostis stolonifera*) de plaats van moerasstruisgras (*Agrostis canina*) inneemt wat ecologisch wijst op een toename van de voedselrijkdom. Niet uitgesloten is echter dat beide soorten door de opnemer zijn verwisseld zodat we daar geen conclusie uit kunnen trekken.

Conclusie: alles overziend lijken de ribben van deze cluster niet wezenlijk in kwaliteit verbeterd, eerder lijkt sprake van een (lichte) achteruitgang en in sommige opnamen zelfs een sterke achteruitgang. De toename van soortenrijkdom is vooral terug te voeren op het verschijnen van voedselrijke soorten terwijl schrale soorten deels achteruitgaan of verdwijnen. Een enkele schrale soort verschijnt. De afzonderlijke opnamen bevestigen dit. De toename van de diversiteit valt toe te schrijven aan de vestiging van voedselrijke soorten (opnamen 1, 8 en 14). In opname 14 is dit zelfs zeer extreem. Het aantal soorten neemt aanmerkelijk toe van 5 naar 18, maar vooral door vestiging van voedselrijke soorten.

Cluster 3: Veen, bevoeid, onbemest (4 opnamen)

Deze cluster is in beheer weinig constant en heterogeen. De opnamen 5 en 7 zijn recent opgehoogd met plagsel en de opnamen 6 en 20 worden de laatste jaren niet meer bevoeid. De tabel die de gemiddelde verandering aangeeft van de cluster, is daardoor van weinig betekenis. We kijken derhalve alleen naar de afzonderlijke 4 opnamen.

Opname 5: Deze opname is in 2005 met plagsel verhoogd. Hoewel de soortenrijkdom gelijk blijft, is de soortensamenstelling duidelijk veranderd. Schrale soorten als blauwe zegge (*Carex panicea*) en pijpenstrootje (*Molinia caerulea*) nemen (sterk) af. Soorten van voedselrijke standplaatsen nemen deels hun plaats in. Het geeft naar alle waarschijnlijkheid aan dat het plagsel de huidige soortensamenstelling deels heeft bepaald.

Opname 6: Deze opname wordt niet meer bevoeid. De diversiteit blijft min of meer gelijk. Wel zien we een schraallandsoort als pijpenstrootje sterk afnemen en is er een sterke dynamiek in de soorten van de zure kleine zeggen. De opkomst van moerasstruisgras (*Agrostis canina*) geeft aan dat de kwaliteit licht is verslechterd. Dit komt ook tot uiting in de afname van het aantal soorten uit deze groep. Daarentegen vestigen zich twee Rode-lijstsoorten.

Opname 7: Evenals opname 5 is deze opname opgehoogd met plagsel en is de soortensamenstelling flink veranderd. Vooral de toename van voedselrijke soorten als paardenbloem (*Taraxacum*), pitrus (*Juncus effusus*) en engelwortel (*Angelica sylvestris*) springen in het oog. Pijpenstrootje - kenmerkend voor de schraallanden - verdwijnt.

Opname 20: Hoewel het aantal soorten gelijk blijft, verdwijnen echte schraallandsoorten als pijpenstrootje, blauwe zegge en tormentil. Soorten die hun plaats innemen, zijn niet alleen voedselrijke soorten als kale jonker en rietgras, maar ook natte voedselarme moerassoorten, waaronder de Rode-lijstsoorten draadzegge (*Carex lasiocarpa*) en padderus (*Juncus subnodulosus*). Dit duidt weliswaar niet op een wezenlijk kwaliteitsverandering, maar wel op een zekere vernatting.

Conclusie: het beheer van de cluster loopt sterk uiteen is daardoor niet duurzaam of tijdsbestendig. Alle 4 opnamen laten grote veranderingen in de soorten samenstelling zien. In 3 van de 4 opnamen is de kwaliteit verslechterd. Dat komt in 2 van de 3 opnamen door het opbrengen van plagsel. Het schraalland-karakter is in alle opnamen verslechterd.

Cluster 4: Klei op veen, onbevoeid, onbemest (2 opnamen)

Ook in deze groep is het beheer de afgelopen periode niet constant geweest. In 1 van de 2 opnamen is in 2007 plagsel opgebracht. De andere opname is het beheer het zelfde gebleven. Een beschouwing van de gemiddelde waarden is derhalve niet relevant.

Opname 10: Het beheer is de afgelopen meetperiode constant geweest. Het aantal soorten is toegenomen met 3. Het soortensamenstelling laat zien dat zowel schrale en zure soorten zijn toegenomen en ook een voedselrijke soort als oeverzegge (*Carex riparia*). Aan de andere kant zijn ruigtesoorten afgenomen. De kwaliteit is daarmee min of meer constant gebleven.

Opname 17: Hier zien als eerder bij het opbrengen van plagsel een flinke verandering in de soortensamenstelling. De diversiteit neemt toe met 6 soorten, vooral door ruigte en struweel soorten. Het ziet er naar uit dat de samenstelling van het plagsel de huidige soorten-samenstelling sterk bepaalt.

Conclusie: De resultaten wijzen op een niet-constant beheer. Waar het beheer constant is, blijft de kwaliteit min of meer gelijk ondanks wezenlijke verandering in de soortensamenstelling.

Cluster 5: Klei op veen, onbevloed, bemest (3 opnamen)

Ook in deze cluster is het beheer de afgelopen meetperiode zeer heterogeen geweest omdat in 2 opnamen de ribbe wordt gebruikt als afvoerweg. Alleen in opname 13 is het beheer constant geweest. Derhalve bevatten alleen de afzonderlijke opnamen informatie.

Opname 11: Deze opname is onbemest en in gebruik als afvoerweg. Het aantal soorten is sterk afgenomen: van 17 naar 8. Graslandsoorten nemen sterk af vooral ten gunste van soorten van zure omstandigheden en ruigten. Dat wijst vooral op vernatting en verzuring.

Opname 12: Ook deze opname is gebruikt als afvoerweg en is onbemest. Ook hier zien we een dramatische afname van het aantal soorten (vooral graslandsoorten) en hebben rietgras en moeraszegge de overhand gekregen.

Opname 13: Afgaande op de veldwaarnemingen lijkt het beheer hier min of meer constant te zijn geweest, hoewel niet meer wordt bemest. De soortensamenstelling is evenwel zeer sterk veranderd waarbij kenmerkende schraallandsoorten achteruit zijn gegaan. De diversiteit is afgenomen met 11 soorten. Dat zijn vooral kenmerkende schraallandsoorten en graslandsoorten. Daarvoor in de plaats komen moeraszegge, paardenbloem en ruigtesoorten. De achtergrond is niet duidelijk, zeker daar niet meer wordt bemest. Het lijkt er eerder op dat er niet meer wordt gemaaid.

Situering van de opnamen in 2007. Bron: Staatsbosbeheer